

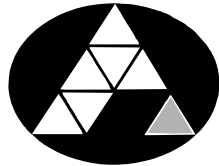
POHJOIS-KARJALAN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Arto Hernetkoski
Lasse Oikarinen

JOKAPÄIVÄINEN LEIPÄJONOMME
Sosiaalinen pääoma ja osallisuus leipäjonoasiakkaiden kokemuksissa

Opinnäytetyö
Joulukuu 2012

POHJOIS-KARJALAN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ
JOULUKUU 2012
Sosiaalialan koulutusohjelma

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
p. (013) 260 600 p. (013) 260 6906

Tekijät

Arto Hernetkoski, Lasse Oikarinen

Nimeke

JOKAPÄIVÄINEN LEIPÄJONOMME

Sosiaalinen pääoma ja osallisuus leipäjonoasiakkaiden kokemuksissa

Toimeksiantaja

Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry./ oSallisuushanke Salli

Tiivistelmä

Opinnäytetyömme tutkimustehtävä oli selvittää leipäjonojen asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja sosiaalisesta pääomasta ruoka-avun toimintaympäristössä. Tavoitteenamme oli saada leipäjonon asiakkaiden oma ääni kuuluviin. Tämän kautta halusimme lisätä ymmärrystä kyseisen ympäristön sosiaalisista vaikutuksista ja mahdollisuuksista.

Opinnäytetyömme on laadullinen tutkimus, jossa aineisto kerättiin teemahaastattelulla. Haastatteluja toteutettiin kuusi. Haastatteluaineiston myötä pääkäsitteiden sosiaalisen pääoman ja osallisuuden alakäsitteiksi muodostuivat sosiaaliset verkostot, luottamus ja vastavuoroisuus sekä toimijuus, jäsenyys ja huono-osaisuus. Aineisto käsiteltiin teemoittelemalla ja on tarkasteltu suhteessa valittuun teoriaan.

Opinnäytetyön tutkimustuloksena toteamme, että aineistomme mukaan tutkimamme leipäjonoympäristöt mahdollistavat yhdistävän sosiaalisen pääoman muodostumisen. Osallisuutta ilmeni sekä vastaanottaja- että kantaaottajatasoilla. Huono-osaisuus esiintyi asiakkaiden kokemuksissa pääosin taloudellisena tekijänä.

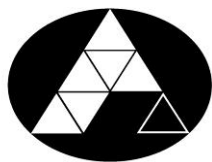
Jatkotutkimusideoina prosessin aikana esiin nousivat asiakkaiden leipäjonoympäristön ulkopuoliset ihmissuhteet ja sosiaaliset piirit. Näiden lisäksi myös huono-osaisuus omana kokonaisuutenaan sekä sosiaalisen pääoman ja osallisuuden mahdolliset negatiiviset vaikutukset ovat kiinnostavia jatkotutkimuksen kohteita.

Kieli
suomi

Sivuja 65
Liitteet 3
Liitesivumäärä 3

Asiasanat

leipäjono, sosiaalinen pääoma, osallisuus, huono-osaisuus

NORTH KARELIA
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

THESIS
December 2012
Degree Programme in Social Services
Tikkarinne 9
FIN 80200 JOENSUU
FINLAND
Tel. 358-13-260 600

Authors

Arto Hernetkoski, Lasse Oikarinen

Title

OUR DAILY FOOD QUEUES

Food Queue Clients' Experiences of Social Capital and Involvement

Commissioned by

Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry./ oSallisuushanke Salli

Abstract

The purpose of our thesis was to discover whether there can be found elements of involvement and social capital amongst the clients of food distribution. We intended to reach that goal by interviewing six clients.

Our thesis is a qualitative research. The method we used to gather our data was the theme interview. Our main themes were social capital and involvement. Our subthemes were formed according to our interviews. The subthemes were social networks, trust and reciprocity, agents, participation and social exclusion.

Our main result was that this environment includes possibilities to form social capital and involvement. Factors that affect _ those processes are motivation and activity of individuals and trust and reciprocity to the food queues. A possibility to make a difference had a positive influence on both main themes.

Ideas for further research were to investigate the influence of the clients' social relationships and networks that occur outside the food queues to establish how social exclusion appears on a larger scale, and also whether social capital and involvement include any negative consequences.

Language
Finnish

Pages 65
Appendices 3
Pages of Appendices 3

Keywords

food queues, social capital, involvement, social exclusion

SISÄLTÖ

Tiivistelmä

Abstract

1	Johdanto.....	5
2	Ruoka-apu	7
2.1	Ruoka-apun järjestäjiä Joensuussa	8
2.2	Leipäjonot aiemmissä tutkimuksissa	9
3	Sosiaalinen pääoma	11
3.1	Sosiaaliset verkostot.....	12
3.2	Luottamus ja vastavuoroisuus	14
4	Osallisuus	16
4.1	Toimijuus	17
4.2	Jäsenyys	19
5	Huono-osaisuus	19
6	Opinnäytetyön toteutus.....	21
6.1	Tarkoitus ja tehtävä	21
6.2	Opinnäytetyön idea ja perehtyminen ilmiöön	21
6.3	Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistyksen oSallisuushanke Salli	22
6.4	Tutkimuksen kohderyhmä.....	23
6.5	Tutkimusmenetelmät.....	23
6.5.1	Teemahaastattelu.....	24
6.5.2	Teemahaastattelurungon muodostaminen ja toimivuus	25
6.5.3	Haastattelutilanteet ja aineiston käsittely	28
6.5.4	Aineiston analyysi.....	30
6.5.5	Aineiston tarkastelu.....	32
7	Tulokset.....	33
7.1	Moninaiset sosiaaliset suhteet ja verkostot	33
7.2	Luottamuksen monet tasot ja vastavuoroisuuden periaate.....	35
7.3	Toimijuus valintana ja vaikuttamisena.....	38
7.4	Jäsenyyden kaksi ulottuvuutta.....	39
7.5	Häilyvä huono-osaisuus	40
8	Johtopäätökset	41
8.1	Leipäjonon sosiaalinen pääoma	41
8.2	Osallisuus leipäjonoissa	45
8.3	Huono-osaisuus leipäjonossa	49
8.4	Yhteenveto	50
9	Pohdinta.....	53
9.1	Eettisyys ja luotettavuus.....	53
9.2	Tutkimustehtävään vastaaminen	56
9.3	Sosiaalialan näkökulma opinnäytetyön aiheeseen	57
9.4	Jatkotutkimus-, kehittämisideat ja työn merkittävyys.....	60
	Lähteet.....	63

Liitteet

Liite 1 Opinnäytetyön haastattelurunko

Liite 2 Haastattelurungon operationalisointikaavio

Liite 3 Koulutusohjelmakohtainen kompetenssianalyysi; sosiaalialan koulutusohjelma

1 Johdanto

Opinnäytetyömme tutkimustehtävä oli selvittää leipäjonon asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja sosiaalisesta pääomasta sekä miten nämä ilmenevät ruoka-avun toimintaympäristössä. Tavoitteenamme oli saada leipäjonon asiakkaiden oma ääni kuuluviin. Tämän kautta halusimme lisätä ymmärrystä kyseisen ympäristön sosiaalisista vaikutuksista ja mahdollisuuksista. Opinnäytetyömme on laadullinen tutkimus, jossa aineisto kerättiin teemahaastattelulla. Aineisto analysoitiin teemoittelemalla ja on tarkasteltu suhteessa valittuun teoriaan. Käytämme työssämme työn sisäisiä viitteitä. Nämä esitetään lähdeluettelon mukaisena numerointina. Tämän tarkoitus on helpottaa lukijaa palaamaan halutessaan saman työn sisällä viitattuun kohtaan.

Työmme lähtökohdat ovat yleisessä leipäjonon ympärillä esiintyvässä keskustelussa. Emme ole ottaneet tätä laajempaa keskustelutasoa työmme teemaksi, mutta se osaltaan motivoi työn syntymistä. Keskustelu leipäjonoista, niiden olemassaolosta ja kävijäkunnasta, nousee uutiseksi tasaisin väliajoin. Keskustelun sävy on mielestämme usein syylistävää tai holhoavaa ja tätä kautta estää todellisen keskustelun syntymisen. Olimme kriittisiä sekä positiivisten että negatiivisten leimojen lyömiseen leipäjonon asiakkaisiin. Eräs lähtökohtamme työn alusta asti oli se, että leipäjonon kävijäkunnasta ei voi puhua yhtenä, samoja ominaisuuksia omaavana, ihmisjoukkona. Oma hypoteesimme ilmiön taustatekijöistä oli monialainen yksilön ja yhteiskunnan haasteiden kehä.

Työmme keskittyy leipäjonoympäristöön ja siellä alkaviin ja kehittyviin prosesseihin. Se on kuitenkin kosketuksissa ilmiön muiden ulottuvuuksien kanssa. Oma ajatuksemme on, että ihminen tulee leipäjonoon, on siellä ja poistuu sieltä. Tämän voi ymmärtää sekä yhtenä asioimiskertana että laajempaa pitkäaikaisena prosessina. Mielestämme tämä keskimäinen vaihe on jäänyt ilmiön tutkimisessa vähälle huomiolle.

Alkuun avaamme ilmiötä, eli ruoka-apua laajemmin. Keskitymme joihinkin Joensuun alueen näkyviin toimijoihin ja kerromme heidän toimintaperiaatteistaan. Tässä yhteydessä on myös katsanto aiheen muuhun tutkimukseen, jolloin peilaamme oman työmme lähtökohtia näihin kyseistä aihetta tarkasteleviin tutkimuksiin.

Seuraavissa kappaleissa kohteena ovat aihealueen ympärille rajattu teoreettinen viitekehys. Sosiaalisen pääoman käsitteen olemme rajanneet koskemaan sosiaalisen verkoston, eli ihmissuhteiden muodostumista. Aineiston lukemisen myötä sosiaalinen pääoma tarkentui käsittelemään sosiaalisten suhteiden lisäksi myös luottamusta ja vastavuoroisuutta. Osallisuuskäsitteen olemme rajanneet koskemaan yksilön toimijuutta ja jäsenyyttä. Toimijuuden yhteydessä esillä ovat mm. yksilön päätöksenteko omasta osallistumisestaan ja vaikutusmahdollisuudet. Jäsenyyden kohdalla tarkastelemme esimerkiksi sitä, ilmeneekö yksilön jäsenyys annettuna vai osallistuvana jäsenyytenä. Huono-osaisuus nousi työn tekemisen myötä yhdeksi avatuksi käsitteeksi, jonka kautta tarkastelemme aineistoa. Huono-osaisuus tarkoittaa yksilön kulttuurista, sosiaalista ja aineellista sekä taloudellista huono-osaisuutta.

Kuudennessa osiossa kuvaamme opinnäytetyömme eri vaiheita. Teimme työmme toimeksiantona Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistyksen osallisuushanke Sallin kanssa. Omina kappaleinaan ovat tutkimuksemme tarkoitus ja tehtävä, idea ja aihealueeseen perehtyminen, tutkimuskohteet, tutkimusmenetelmän perusteet, temahaastattelurungon tekeminen ja kysymysten taustat, aineistoin lukeminen ja analysoiminen eli teemoittelu sekä viimeisenä diskussio eli aineiston tarkastelu suhteessa valittuun teoriaan.

Seitsemännessä osiossa esitämme haastattelujemme tulokset. Kuvaaminen tapahtuu etsimällä aineistosta edustavia otoksia kunkin, aiemmin avatun teeman alle. Tutkimusprosessin edetessä teimme ratkaisun esittää haastatteluaineiston sitaatit tuloksissa laajasti, mutta lukijaystävällisesti. Tällä näemme merkityksen tutkimuksen luotettavuuden ja läpinäkyvyyden suhteen. Mielestämme myös aineiston monipuolisuus ja tutkimuskysymyksemme edellyttivät aineiston laajempaa esittelyä.

Johtopäätösosiossa on vuorossa aineiston ja teorian vuoropuhelu. Tulkitsimme, miten saadut tulokset suhteutuvat teoriaan ja mitkä ovat lopulliset tutkimustuloksemme. Pohdintaosuudessa puolestaan pohdimme työmme eettisiä ja sen luotettavuuteen liittyviä vaatimuksia. Lisäksi asetamme työmme tutkimuskysymyksen kriittisen tarkastelun kohteeksi ja mietimme vastaako työ sille asetettuihin kysymyksiin. Omassa luvussa liitämme työmme myös sosiaalialan viitekehykseen. Siinä tarkastelemme, miten sosionomi (AMK) osaamiskompetenssit suhteutuvat tutkittuun ilmiöön. Viimeiseksi luomme vielä katseen tulevaan ja pohdimme aihealueeseen liittyviä jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2 Ruoka-apu

Hyväntekeväisyyteen perustuvan ruoka-avun lähtökohdat ovat köyhyudessa, sosiaalisessa epätasa-arvossa ja aineellisen avun puutteellisuudessa. Toiminta kuvastaa yhteiskunnan moraalista vastuuta huolehtia huono-osaisista ja nälkäänäkevistä ihmisistä. Hyvinvointivaltiossa jaettava ilmainen ruoka saa kuitenkin pohtimaan niitä vaiettuja sosiaalipoliittisia ongelmia, jotka perustuvat ihmisoikeuksiin. (Riches 2008, 32.)

Suomessa 1990-luvun alun laman seurauksista on kyetty keskustelemaan avoimesti vasta viime vuosina, ilman poliittista painetta. Yksi esiin nostetuista oppimiskokemuksista olivat yhteiskunnan heikoiksi paljastuneet rakenteet, jotka erityisesti heikensivät niin sanottujen huono-osaisten asemaa entuudestaan. Hyvinvointivaltio ei siis ollut ja ole tänäkään päivänä itsestäänselvyys. Evankelisluterilainen kirkko oli laman aikana yksi suurimmista toimijoista, joka otti huono-osaisten aseman hoitaakseen ja perusti kymmeniä ruuanjakelupisteitä eri paikkakunnille. Suomessa ensimmäinen ruoka-apupiste perustettiin Tampereelle 1995, ja sen tehtävänä oli luoda säännöt seurakuntien leipäjonon ja organisoida EU:n ruoka-avun jakelu. Tällaista hyvinvointivaltiota ja sosiaalitoimistoa tukevaa toimintaa pidettiin väliaikaisena ja sen uskottiin olevan tarpeetonta viimeistään vuosituhaten vaihteeseen tultaessa. Näin ei kuitenkaan käynyt ja ilmaisen ruuan jakaminen nähdään edelleen tärkeänä osana yhteiskuntamme sosiaalisen avun kokonaisuutta. (Riches 2008, 7–10.)

Ruoka-apu ja leipäjonot ovat Suomessa suurimmilta osin markkinoiden ulkopuolista hyväntekeväisyys- ja vapaaehtoistyötä. Toimijat lajittelevat, varastoivat ja jakavat ylimääräiseksi jäänyttä tai lahjoitusten kautta saatua ruokaa sosiaalisesti heikossa asemassa oleville ihmisille, jotka eivät voi syystä tai toisesta ostaa ruokaansa kaupasta. Tähän on usein syynä henkilön tai perheen matala tulotaso, jolloin varallisuus ei riitä ruuan ostamiseen. EU:n taholta tulevat ruoka-avustukset ovat puolestaan peräisin niin kutsutuista interventiovarstoista, joihin on kerätty ylituotannosta peräisin olevia elintarvikkeita mahdollisten kriisien varalle. (Riches 2008, 16–18, 23.)

Eräs leipäjonon ulottuvuus on sen fyysinen näkyvyys. Mielestämme se paitsi ilmentää jonottavien ihmisten tarvetta ruoka-apuun, myös yhteiskunnassamme olevia ongelmia, kuten köyhyyttä. Yksilön kannalta vastaava esillä olo voi tuntua ahdistavalta, toisaalta

kyseisen yhteiskunnallisen ongelman näkyväksi tulemisen kannalta tämä ihmisjono on konkreettinen todiste.

Anna-Mari Siiki (2008, 158) toteaa omassa Helsingin Myllypuron leipäjonon kävijöiden kokemuksia tutkivassa artikkelissaan leipäjonon sisältävän myös muita ulottuvuuksia kuin vain ruoan saamisen. Hän näkee sillä olevan esimerkiksi syrjäytymistä ehkäiseviä tekijöitä. Myös oma mielenkiintomme kohdistuu näihin tekijöihin ja leipäjonoympäristön mahdollisiin sosiaalisiin ja yksilön osallisuuteen liittyviin kokemuksiin.

2.1 Ruoka-avun järjestäjiä Joensuussa

Rajasimme Joensuussa järjestettävän ruoka-avun tarkastelun kolmeen kohteeseen. Nämä olivat ViaDia Joensuu ry, Joensuun Helluntaiseurakunta ja Joensuun Cityseurakunta. Edellä mainitut ovat alueen näkyvimpiä toimijoita ruoka-avun järjestämisessä. Haastatteluista ei noussut esiin muita palvelun tarjoajia. Näissä paikoissa ruokajakeluun sisältyy myös jonottaminen, jonka sosiaalinen ulottuvuus oli tutkimuksemme eräs lähtökohta. Avaamme laajemmin ViaDia Joensuu ry:n toimintaa, johon toimintaympäristönä tutustuimme tarkimmin.

ViaDia Joensuu ry. perustettiin 2010. ”Yhdistyksen tarkoituksena on tehdä diakoniatyötä aineellisen, henkisen ja hengellisen hädän lieventämiseksi sekä päihteettömän elämäntavan ja elämänhallinnan edistämiseksi (ViaDia Joensuu ry. 2012).”

ViaDia Joensuu ry:n taustayhteisönä toimii Joensuun Vapaaseurakunta. ViaDia Joensuu ry. järjestää keskiviikkoisin ruokajakelun, joka toimii vapaaehtoisten voimin. Toiminnan toteuttamisessa on mukana yli kaksikymmentä vapaaehtoista. Itse ruoka-apua vastaanottaa viikoittain yli sata henkilöä. (ViaDia Joensuu ry. 2012.)

Vapaaseurakunnalla järjestetty ruoka-apu tuli prosessin myötä tutuimmaksi toimintaympäristöksi. Tämä oli ensimmäinen toimija, johon olimme yhteydessä. Kävimme tutustumassa paikan toimintaan ja keskustelemassa järjestäjien kanssa. Toinen meistä tutustui ympäristöön myös opinnäytetyötä edeltäneessä harjoittelussa, jonka yhteydessä kävi keskusteluita asiakkaiden kanssa.

Ruokajakelu järjestetään siis joka keskiviikko. Ajan myötä jonottamiskäytänteet ovat muuttuneet. Kadulla tapahtuvasta jonottamisesta luovuttiin sen lähiympäristöstä saaman kritiikin jälkeen. Samoihin aikoihin otettiin käyttöön myös ajoittaiset Kela-korttien tarkastukset. Tällä ratkaisulla haluttiin taata ruoan riittävyys suomalaisille vähävaraisille.

Nykyään ruokajakelu tapahtuu vuoronumeroperiaatteella. Tämä tarkoittaa sitä, että ensin järjestäjät jakavat vuoronumerot alkaen kello yhdeksän aamulla. Itse ruokajakelu alkaa kello kolmetoista ja tapahtuu numerojärjestyksessä. Ruoka jaetaan asiakkaiden omiin ruokakasseihin.

Joensuun Cityseurakunnan ruoka-apu on toiminut vuodesta 2001 lähtien. Cityseurakunnan yhteistyötahoja ovat Joensuun kaupunki ja muut seurakunnat. Ruokajakelu tapahtuu kaksi kertaa viikossa Utran puukoululla, keskiviikkona ja perjantaina, vapaaehtoistyöntekijöiden voimin. (Joensuun Cityseurakunta 2011.)

Helluntaiseurakunta toteuttaa elintarvikejakelun kerran viikossa perjantai iltapäivisin. Jakelun järjestävät kymmenet seurakunnan toimijat. Jaettava ruoka on tarkoitettu kaikille tarvitseville, esimerkiksi työttömille, yksinhuoltajille, opiskelijoille ja eläkeläisille. (Joensuun Helluntaiseurakunta 2012.)

2.2 Leipäjonot aiemmissä tutkimuksissa

Leipäjonoja Suomessa on tutkittu suhteellisen vähän. Aiempien tutkimusten joukko kaventuu entisestään, kun rajaamme tarkastelun koskemaan niitä tutkimuksia, joissa tutkimuksen kohteena ovat leipäjonon asiakkaat. Aiemmistä tutkimuksista esittelemme kolme, jotka ovat meidän näkökulmaamme lähellä.

Sari Mäen (2005) tekemän pro gradu -tutkimuksen tarkoituksena oli löytää erilaisia ihmistyyppisiä, jotka asioivat leipäjonossa. Tyypit tutkija pyrki erottelemaan sen mukaan, mistä syistä ihminen asioi leipäjonossa, millainen on hänen minäkuvansa, kuinka hän pärjää arjessaan taloudellisesti ja miten hän näkee oman tulevaisuutensa. Tutkimuksen viitekehysten keskiössä ovat syyt leipäjonon muodostumiseen, niiden historia ja suomalainen hyvinvointi. Tutkimusaineisto käsitti 16 haastattelua, jotka oli kerätty puoli-strukturoidun haastattelun kautta. (Mäki 2005, 6–9, 29.)

Tutkimuksen tuloksena ovat kolme ruoka-avun asiakastyyppeä: selviytyjät, sopeutujat ja pohjalla olevat. Asiakastyyppeiden alta on löydettävissä myös kolme pääteemaa: työttömyys, velkaantuminen ja sairaus. Nämä tyypit on muodostettu niitä yhdistävien tekijöiden kautta. Kullekin tyyppille on löydettävissä omanlaisensa suhteet elämään ja arkeen, ja ne toimivat lähtökohtina leipäjonossa asioimiseen. (Mäki 2005, 41–43.)

Anna-Sofia Salosen (2009) pro gradu -tutkimuksen tarkoitus oli tulkita yhteiskuntaa leipäjonon asiakkaiden haastattelujen kautta. Tutkimus pyrki tuottamaan kuvaa organisaatioista, niiden välisistä suhteista ja asiakkaiden suhtautumisesta organisaatioihin hyvinvointipalvelujen tuottajina. Tutkimuksen viitekehykseen kuuluvat ruoka-avun, hyvinvointivaltion ja -yhteiskunnan käsitteet. Aineisto on kerätty tekemällä viisi haastattelua. Haastattelumenetelmänä tutkija on käyttänyt väljästi ongelmakeskeistä haastattelua, joka yhdistää vapaaseen kerrontaan perustuvaa ja puolistrukturoitua haastattelua. Tutkimuksen tuloksina haastatteluista nousi esiin toimijoita, jotka on jaettu yksityisen, julkisen, kolmannen ja neljännen sektorin alle. Tulokset korostavat erityisesti yksilön omien tunteiden ja lähiverkostojen roolia kokonaisuudessa. (Salonen 2009, 27–28.)

Saaren, Hämäläisen, Kaitokarin ja Honkalammen (2012) toteuttamassa tutkimuksessa selvitettiin Kuopion ruokajonon asiakkaiden hyvinvointia, terveyttä, asenteita, palvelujen ja tulonsiirtojen käyttöä sekä kokemuksia ruokajonoista. Tutkimus on ensimmäinen määrälliseen aineistoon pohjautuva leipäjonoja koskeva tutkimus Suomessa. Aineistonkeruumenetelmänä tutkimuksessa käytettiin kyselylomaketta, joita lähetettiin 450 ja vastauksia saatiin 308. (Saari ym. 2012, 4.)

Tutkimuksesta kävi ilmi, että sosioekonomiselta taustaltaan ruoka-apua hyödyntävät ovat pääasiassa yksinasuvia, perustason koulutuksen hankkineita, ikääntyneitä henkilöitä, jotka asuvat vuokralla ja elävät perusetuuksilla. Opiskelijoiden ja lapsiperheiden osuus tutkimukseen vastanneista on varsin vähäinen. Tutkimukseen vastanneet ovat kohtuullisen tyytyväisiä omaan elämäänsä sekä henkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin. Kyselyyn vastanneet hyödyntävät runsaasti terveys- ja sosiaalipalveluja. Ruokajonon asiakkaat ovat kriittisiä seurakunnan sekä kaupungin tarjoamaan tukeen. Yli puolet vastaajista kokee tuen olevan riittämätöntä. Vastaajat ovat kuitenkin pääsääntöisesti tyyty-

väisiä ruokajonojen toimintaan, saatavaa ruokaa pidetään hyvälaatuisena ja ruokajonon sosiaaliset suhteet ovat heille tärkeitä. (Saari ym. 2012, 4.)

Oman tutkimuksemme fokus on eri verrattuna esiteltyihin tutkimuksiin, vaikka yhtymäkohtia löytyy. Eroavaisuuksia niiden välillä on niin itse tutkimuksen lähtökohta, näkökulma ja tarkoitus. Edellä mainituissa tutkimuksissa kohteena ovat olleet leipäjonossa asioimisen taustatekijät ja siihen johtaneet syyt, kävijöiden hyvinvointi ja se, mitä heidän kauttaan on tulkittavissa yhteiskunnasta. Omassa tutkimuksessamme kohteena on se tila, joka alkaa leipäjonoon astuttaessa ja mitä se merkitsee yksilölle, eli selvittää leipäjonon asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja sosiaalisesta pääomasta ruoka-avun toimintaympäristössä. Edellä mainituissa tutkimuksissa tämä ympäristö itsessään on ollut vain tutkimuksen välillisenä osana, ei itse tutkimuskohteena.

3 Sosiaalinen pääoma

Sosiaalinen pääoma on noussut viimeisen vuosikymmenen aikana yhteiskuntatieteellisen keskustelun keskiöön. Käsitteen erään kehittäjän Robert Putnamin mukaan sosiaalinen pääoma koostuu kolmesta elementistä: toimintasäännöistä, niitä välittävistä sosiaalisista verkostoista sekä luottamuksesta näihin sääntöihin ja verkostoihin. Tämä ns. anglosaksinen tutkimustraditio, jota Putnam edustaa, keskittyy jonkin yhteisön sisäiseen yhteistyön ja luottamuksen syntyyn. Tässä traditiossa sosiaalinen pääoma on tulkittu kollektiiviseksi resurssiksi. (Jokivuori 2005, 8–9.) Me keskitymme tutkimuksessamme sosiaalisen pääoman verkostoulettavuuteen ja sen kykyyn tuottaa kollektiivista toimintaa ja yhteistä hyötyä jäsenilleen. Näiden prosessien toteutumista tarkastelemme luottamus- ja vastavuoroisuus -käsiteparin kautta.

Norman Uphoff erottaa toisistaan rakenteellisen ja kognitiivisen sosiaalisen pääoman. Nämä kaksi sosiaalisen pääoman muotoa ovat kuitenkin erottamattomasti kiinni toisissaan. Rakenteellinen sosiaalinen pääoma keskittyy organisaatioiden tai yhteisöjen havaittaviin ominaisuuksiin. Niitä ovat mm. säännöt, käytännöt tai verkostot. Kognitiivinen sosiaalinen pääoma koostuu vaikeammin havaittavista tekijöistä kuten arvoista, asenteista ja normeista. (Uphoff 1999, 218–219.) Uphoffin rajauksen kannalta tarkastelemme toimintaympäristöämme sekä rakenteellisesta että kognitiivisesta näkökulmasta.

Sosiaalisen pääoman käsitettä määritetään usein myös sosiaalisten verkostojen päälle rakentuvaksi kokonaisuudeksi. Tällöin sosiaalisten verkostojen päälle muodostuu sosiaalinen vuorovaikutus, joka osaltaan luo pohjan luottamukselle, normiodotuksille ja yhteistoiminnalle. Sosiaalista pääomaa on jaettu eri verkostojen tyyppien mukaisesti kolmeen eri ryhmään: sitovaan, yhdistävään ja yhteenliittävään sosiaaliseen pääomaan. (Woolcock 2001, 10–11.)

Sitova sosiaalinen pääoma rakentuu perheiden, ystävien tai esimerkiksi tiukasti muodostuneiden etnisten tai uskonnollisten ryhmien sisälle. Yhdistävä sosiaalinen pääoma viittaa edellistä heikompiin sosiaalisiin verkostoihin, mutta tarjoaa puolestaan tilan laajempaan vuorovaikutukseen ja mahdollisuuden kehittää sosiaalista vuorovaikutusta. Yhdistävän sosiaalisen pääoman yhteydessä puhutaan esimerkiksi harrastustoiminnasta. Yhteenliittävä sosiaalinen pääoma tarkoittaa valta-asemissa olevien ja kansalaisten välille muodostuvia sosiaalisia suhteita. Tässä yhteydessä valta-asemassa olevat tarkoittavat esimerkiksi erilaisia julkisia tai yksityisiä organisaatioita, joiden puitteissa palvelun tarjoajat ja asiakkaat kohtaavat. Se miten asiakkaat kokevat tämän kohtaamisen, vaikuttaa heidän kokemukseensa instituutioita kohtaan tuntemaansa luottamukseen ja haluun osallistua sen toiminnan kehittämiseen. (Woolcock 2001, 10–11.)

Omassa työssämme rajaamme sitovan sosiaalisen pääoman tarkastelun ulkopuolelle ja keskitymme tämän toimintaympäristön sisäisiin tekijöihin. Näemme yhdistävän ja yhteenliittävän sosiaalisen pääoman vastaavan omaan kysymyksenasetteluumme paremmin. Yhdistävän sosiaalisen pääoman kautta voimme tarkastella kyseisen ympäristön vaikutusta yksilöiden sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Yhteenliittävän sosiaalisen pääoman kautta on puolestaan mahdollisuus arvioida asiakkaiden kokemuksia kyseistä toimintaympäristöstä.

3.1 Sosiaaliset verkostot

Kuten edellä olemme todenneet, sosiaaliset verkostot ovat kiinteä osa sosiaalista pääomaa. Avaamme seuraavaksi tarkemmin tätä käsitettä. Sosiaalinen verkosto on kokonaisuus, jonka ihmisten väliset suhteet muodostavat. Verkoston sisäiset suhteet voivat olla sitoutumattomia tai ihmisten tietoisesti muodostamia. Ihmiset luovat suhteita ja

liittyvät verkostoihin niin sanottujen kriteerien perusteella. Nämä kriteerit ihminen määrittelee kulloisenkin elämäntilanteen ja toimintakentän merkityksen mukaan. Niin sanottuja toimintakenttiä voivat olla esimerkiksi sukulaisuus, ystävyys, naapuruus, työ, uskonto ja poliittiset lähtökohdat. Ihmisen määrittämät kriteerit määräävät syntyvien suhteiden luonteen ja merkityksen. Suhteisiin perustuvan verkoston määrittely riippuu myös sen määrittelijästä, jokainen tulkitsee ja arvottaa suhteet omalla tavallaan. Esimerkiksi ystävyteen perustuvan verkoston merkitys voi vaihdella yksilöjen kesken, koska ystävyysmäärittely voi vaihdella ihmisten välillä. (Jauhiainen & Eskola 1994, 61–62.)

Jussi Kotkavirta kirjoittaa siitä, miten sosiaaliset suhteet ilmenevät eri tavalla eri konteksteissa. Vuorovaikutus ilmenee välittyneenä ja abstraktimpana silloin, kun toiset välittyvät meille yleisten roolien ja tehtävien kautta. Tässä tapauksessa he edustavat meille jotakin yhteiskunnallista tai institutionaalista tehtävää, joka riisuu heidät heidän yksilöllisistä ominaisuuksistaan. Vuorovaikutus on puolestaan välitöntä silloin, kun se tapahtuu ihmisten kanssa, jotka ovat meille läsnä todellisina ja yksilöllisinä. Kotkavirta ei näe tätä kaksinaisuutta kuitenkaan yksinkertaisena kokonaisuutena. Se tarkoittaa sekä yksilön omaa suhtautumista muihin, että hänen omaa kokemustaan itsestään suhteessa toisiin. (Kotkavirta 2000, 60.)

Uphoff näkee verkostot sosiaalisen pääoman lähteenä. Hän kirjoittaa yleisen keskustelun määrittävän verkostot osana rakenteellista sosiaalista pääomaa ja perustuvan yhteisen hyödyn näkökulmaan. Hän kuitenkin laajentaa verkostoja koskevaa näkökulmaa koskemaan myös vastavuoroisuutta. Tämän myötä Uphoff osoittaa verkostojen sisältävän myös kognitiivisen ulottuvuuden, sillä vastavuoroisuus on kognitiivinen elementti sosiaalista pääomaa. Sekä rakenteellisen että kognitiivisen sosiaalisen pääoman tarkoitus on tuottaa kollektiivista toimintaa. Sosiaalisen pääoman näkökulmasta ihmissuhteiden kyky tuottaa yhteistoimintaa ja jotakin hyvää jäsenilleen lepää lopulta sen kokemuksen varassa, miten ihmiset kokevat toisensa. (Uphoff 1999, 219, 227.)

Myös James S. Coleman kirjoittaa sosiaalisen pääoman muotona verkostoista. Hän tarjoaa meitä kiinnostavan näkökulman yhteisöihin. Coleman erottaa tässä yhteydessä toisistaan avoimet ja suljetut yhteisöt. Näkökulma on yksilöstä yhteisöön kulkeva. Toisin sanoen miten yksilö itse näkee kyseisen yhteisön. Avoin yhteisö ei yksilön näkökulmas-

ta sisällä toistuvia kontakteja, kun taas suljettu yhteisö tarkoittaa säännöllistä kontaktia yhteisön jäseniin. Tämä vaikuttaa Colemanin mukaan yksilön yhteisöön ja sen normeihin sitoutumiseen sekä vastavuoroisuuteen. Tällöin avoimen yhteisön on vaikeampi luoda yhteisöllisyyttä kuin suljetun. (Coleman 1999, 23–25.) Uphoff erottelee sitoutumisessa neljä sosiaalisen pääoman tasoa: minimi-, perus-, huomattava- ja maksimitaso. Minitasolla oman hyödyn maksimointi muiden kustannuksella on keskiössä. Perustasolla keskitytään pääasiassa omaan etuun ja yhteistyötä tehdään siinä määrin kuin se palvelee tätä. Huomattavaa sosiaalista pääomaa sisältävällä tasolla yhteistyötä esiintyy yleisen hyödyn nimissä. Maksimitasolla hyötyä ei tavoitella suhteessa yksilön etuun, vaan se nähdään julkisena hyödykkeenä. (Uphoff 1999, 224.) Emme määritä tutustumiamme leipäjäonoja kategorisesti yhteisöiksi, mutta niillä on monia yhteisöjen tunnusmerkkejä kuten yhteiset säännöt ja tietyt jäsenyyden ehdot. Niitä on kuitenkin mahdollista arvioida Colemanin ja Uphoffin määritelmien kautta.

Verkostojen suhteen Coleman tuo esiin tiiviiden verkostojen mahdollisuudet ja uhat. Hän näkee verkostojen luoman sosiaalisen pääoman kontekstisidonnaisena, jolloin tietty aika ja paikka vaikuttavat sosiaalisen pääoman laatuun. Verkostojen mahdollisuudet ovat juuri sen kyvyssä luoda yhteistä hyvää jäsenilleen ja sen kautta herättää luottamusta ja helpottaa toiminnan järjestämistä. Vastaava itseään vahvistava kehä voi Colemanin mukaan toimia myös päinvastoin, jolloin verkoston sisällä vallitsee epäluottamus toisia kohtaan ja sen mukana menetetään mahdollisuus toimia yhdessä. (Coleman 1999 20–21.)

3.2 Luottamus ja vastavuoroisuus

Pekka Kaunismaa (2000, 120) tiivistää sosiaalisen pääoman yksilön, yhteisön tai yhteiskunnan pitkäkestoiseksi voimavaraksi, joka perustuu sosiaalisiin verkostoihin, toimijoiden keskinäiseen luottamukseen ja vastavuoroisuuteen. Luottamus ja vastavuoroisuus ovat työssämme sosiaalisen pääoman alakäsite. Kaunismaa näkee tämän muodostelman toistensa päälle rakentuvaksi, jossa kokonaisuus ei toimi ilman sen kaikkia osia. Robert Putnam näkee puolestaan kansalaisten osallisuuden, vastavuoroisuuden, rehellisyyden ja sosiaalisen luottamuksen keskenään limittyväksi kokonaisuudeksi, jotka on vaikea purkaa osiin. Hän myös erottelee luottamuksen suhteen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen

luottamuksen erillisiksi kokonaisuuksiksi. Sosiaalisen luottamuksen hän määrittää loogisesti luottamukseksi toisiin ihmisiin. (Putnam 1999,137.)

Putnam jakaa luottamuksen ”heikkoon” (thin) ja ”vahvaan” (thick) luottamukseen. Käänsimme sanan ”thin” heikoksi, koska ohut ei tuntunut sopivan asiayhteyteen yhtä hyvin. Heikko luottamus ei kuitenkaan tarkoita epäluottamusta. Vahva luottamus nojaa suhteisiin, jotka ovat vahvoja ja toistuvia sekä ilmenevät osana laajempaa verkostoa. Heikko luottamus ilmenee suhteessa uusiin tuttavuuksiin ja toisaalta luo juuri tämän uutuuden vuoksi vahvemman vastavuoroisuuden odotuksen. Putnam näkee heikon luottamuksen käyttökelpoisempana sosiaalisen pääoman lähteenä, koska se kohdentuu ihmisiin, joita emme entuudestaan tunne. Toisaalta se luo haasteen kyseiselle yhteisölle. Hän näkee yhteisön voivan tulla uusien toimijoiden myötä kestävämmäksi ja kykenevämmäksi ottamaan vastaan uusien toimijoiden vaikutus. Toisaalta uudet toimijat vähentävät yhteisön kykyä ylläpitää vanhoja asemia, rehellisyyden ja vastavuoroisuuden normeja. Yleistetyn vastavuoroisuuden normin, eli että yksilö ottaa huomioon yhteisön säännöt ja sen rikkomisen seuraukset, Putnam näkee toimivien yhteisöjen kulmakivenä. (Putnam 1999, 135–136.) Adam Seligmanin mukaan luottamusta tarvitaan erityisesti toimittaessa tuntemattomien ihmisten kanssa, tai kun toisista ihmisistä ei ole tarjolla tietoa. Hän määrittää toisen ihmisen tuntemattomaksi, sillä tämän käyttäytymistä ei voi ennustaa koska ei ole olemassa järjestelmää, joka sanktioi väärää käyttäytymistä tai ei ole olemassa yhteisiä samankaltaisuuden ehtoja. (Seligman 2000, 48.)

Nämä molemmat sosiaalisen pääoman ulottuvuudet, heikko ja vahva luottamus, näyttävät opinnäytetyömme kontekstissa. Pääosin kävijäjoukko on samaa, mutta toisaalta siinä esiintyy myös jatkuvaa uudistumista. Seligmanin määrittelyä mukailien leipäjonoa voi tarkastella ympäristönä. Sanktiojärjestelmä on olemassa, mutta se ei ole vahva. Samankaltaisuuden ehdot ovat joko hyvin ulkoiset, tai niitä ei ole lainkaan.

Kotkavirta puolestaan kirjoittaa luottamuksen rakentuvan toisen ihmisen tunnustuksen kautta. Tässä erotetaan kolme muotoa:

- emotionaalinen tunnustus, joka sisältää luottamuksen itseen ja toisiin
- yhdenvertaisen oikeudellisen tunnustamisen, joka sisältää toisen kunnioittamisen ja

- yhteisiin arvoihin perustuvan solidaarisuuden tunnustamisen, joka sisältää toisen arvostamisen (Kotkavirta, 2000, 61.)

Putnam linkittää osallisuuden ja sosiaalisen pääoman toisiinsa luottamuksen kautta. Hänen tulkintansa on, että yhteiskunnan osattomat kokevat enemmän sosiaalista epäluottamusta kuin osalliset. Tämä johtuu hänen mukaansa siitä, että yhteiskunnan osalliset jäsenet saavat osakseen enemmän kunnioitusta ja luottamusta. Putnamin tulosten mukaan yhteiskunnan osattomat jäsenet kokevat olevansa epäluotettavampien ihmisten ympäröimänä kuin osalliset. (Putnam 1999,138.) Tämän myötä Putnam näyttää rakentavan luottamuksesta osaltaan itseään toteuttavan ilmiön, joka heijastelee myös yhteiskunnan asenteita.

4 Osallisuus

Osallisuus, osattomuus, yhteisöllisyys ja syrjäytyminen ovat ajankohtaisia käsitteitä. Niiden vaikutukset nähdään kokonaisvaltaisiksi ihmisen hyvinvoinnin kannalta ja tämän takia niihin pyritään vaikuttamaan monella taholla aina peruspalveluista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon asti. (Repo 2010, 3.) Kun osallisuutta tarkastellaan laajemmin yhteiskunnan rakenteiden näkökulmasta, tulevat mukaan niin sanotut sosiaaliset piirit. Esimerkkejä sosiaalisista piireistä ovat kunnat, koululaitokset, seurakunnat, työpaikka ja niin edelleen. Näiden kautta yksilö muodostaa oman sosiaalisten piirien verkoston, määrittelee keiden kanssa ja missä suhteessa hän näihin osallistuu. Tästä kokonaisuudesta voidaan yleisesti käyttää termiä osallisuus. (Siisiäinen 2010, 10.) Seuraavaksi käsittelemme yksilön osallisuuden kehittymistä, sen taustatekijöitä, toimijuutta ja jäsenyyttä sekä avaamme näkemystämme leipäjonoon liitettävästä osallisuudesta teoriassa.

Käsitteet osallistuminen ja osallisuus liittyvät tiiviisti toisiinsa. Toiminnassa osallisuuden tunne motivoi toimijaa osallistumaan ja tämä puolestaan lisää yksilön tunnetta osallisuudesta. Prosessin taustalla ovat tunteet vaikuttamisen mahdollisuudesta ja kuulluksi tulemisen kokemuksesta. (Niiranen 199, 187.) Näiden kokemusten kautta yksilö on toiminnan ja yhteisön subjekti. Vaikuttamisen mahdollisuuden ja vallan käytön käänköpuolella yksilöllä on myös vastuu omista tekemisistään. (Salmikangas 2002, 97.)

Osallistumisessa, vaikuttamisessa ja osallisuudessa on nähtävissä kolme erilaista muotoa. Ensimmäinen ja niin sanotusti heikoin osallistumisen muoto on toimiminen vastaanottajana. Vastaanottajana osallistuminen tarkoittaa paikallaoloa ja muiden suunnitelmien ja toteuttamien toimintojen ottamista vastaan passiivisena katselijana, joka ei pyri vaikuttamaan toiminnan sisältöön tai suuntaan. Seuraava osallistumisen muoto on kantaaottajan rooli, jossa henkilö toimii edelleen annetuissa olosuhteissa, mutta hän ilmaisee mielipiteensä itseään koskevissa asioissa ja ottaa kantaa toimintaan, minkä mukaan toimintaa on mahdollista kehittää tulevaisuudessa. Vahvin osallistumisen muoto on toiminnan toteuttajan rooli, jossa henkilö osallistuu toiminnan suunnitteluun, päätöksentekoon ja toteutukseen. Toiminnan ei tarvitse olla täysin suunniteltua, vaan keskeisintä on, että toiminta itsessään on sen toteuttajien käsissä, mikä vaatii osallistujalta sitoutumista ja vastuunottamista. (Nivala 2008, 171.)

Edellä mainituista osallistumisen ja vaikuttamisen tasoista kaksi ensimmäistä, vastaanottajan sekä kantaaottajan roolit ovat mielestämme selkeämmin yhdistettävissä leipäjonon kontekstiin. Nähdäksemme ympäristön tavoite ei ole jakaa valtaa ja vastuuta yksilöjen kesken, jolloin kolmas toiminnan toteuttajan rooli korostuisi. Ympäristö kuitenkin tarvitsee toimiakseen ja kehittyäkseen yksilön mielipiteitä ja kannanottoja, jolloin osallistuminen tällaisessa roolissa on mahdollista. Tätä kautta yksilö saa vaikuttamisen kokemuksia ja vahvistaa omaa osallisuuttaan suhteessa ympäristöön.

4.1 Toimijuus

Toimijuuden voidaan katsoa olevan osallisuuteen pohjautuva ja sen sisältämä tavoite. Se on yhdistelmä yksilön toiminnallista valmiutta ja osallisuuden kokemuksen vahvistumisen kautta lisääntyvää aktiivisuutta. Toimijuus perustuu yksilön persoonalliseen autonomiaan, joka ilmentyy yksilön itseluottamuksena, luonteenlujutena ja vahvana itsetuntona. Persoonallinen autonomia luo lähtökohdat toiminnalliselle autonomialle eli yksilön luottamukselle omiin vaikuttamismahdollisuuksiin, aloitteellisuuteen ja päätöksentekoon. Toiminnallinen autonomia pätee niin yksilön suhteessa omaan elämäänsä kuin toimintaan yhteisössä. (Nivala 2008, 174–175.) Yksilön toimimisella henkilökohtaisella ja yhteisön tasolla katsotaan olevan vaikutusta hänen yhteiskunnallisiin toimintaedellytyksiinsä. Se vaikuttaa myös hänen vuorovaikutussuhteisiinsa ja subjektiiviseen

kokemusmaailmaan. Tällöin toiminta ja vuorovaikutus nähdään osana laajempaa yhteiskunnallista kokonaisuutta. (Oksanen & Salonen 2011, 215.)

James S. Coleman kirjoittaa rationaalisesta toimijasta, joka tekee päätöksiä omien resurssiensa mukaisesti. Tämä toimija pyrkii optimoimaan saamansa hyödyn käyttämällä kulloistakin ympäristöä mahdollisimman tehokkaasti hyväkseen. Hän myös tunnistaa toimintaympäristön ja yhteisön toimintamuodot ja pystyy arvioimaan siihen sijoittamiinsa panoksia sekä ennustamaan päätöstensä seurauksia. Rationaalisen toimijan päätöksentekoonsa vaikuttavat myös yhteisön sisäiset tekijät, johon liittyy esimerkiksi edellä käsitelty luottamus. (Coleman 1999, 33–36.) Leipäjonojen kontekstissa kyseinen rationaalinen toimija tuntee ympäristön ja sen toimintatavat ja tietää, miten niissä toimitaan mahdollisimman tehokkaasti. Tässä ympäristössä nousee esille myös eräs vaikeasti mitattava kustannus eli jonotus.

Anthony Giddens (1984) määrittää toimijuutta valitsemisen, vaikuttamisen ja vallan kautta. Toimijan valta ilmenee mahdollisuutena toimia toisin, eli puuttua ja muuttaa asiantiloja tai pidättäytyä tästä. Muutoksen aikaansaaminen riippuu puolestaan toimijan kyvykkyydestä toimia kyseisessä ympäristössä. Giddensin mukaan yksilö ei ole toimija, jos hänellä ei ole kykyä vaikuttaa vallitsevaan tilaan. Hän ei määritä yksilön vaihtoehtontaa tilaa täysin reaktiiviseksi, jolloin yksilö voi vain reagoida tilanteisiin omaamatta kykyä toimia itsenäisesti, vaan näkee tärkeänä tunnistaa kaikki sosiaaliset rajoitteet, jotka ohjaavat ihmisten käyttäytymistä. (Giddens 1984, 14–15.)

Edellä on puhuttu paljon yksilön ominaisuuksista ja kyvystä vaikuttaa ja toimia. On hyvä kuitenkin huomioida missä määrin sosiaaliset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset rakenteet ohjaavat ja määrittävät ihmisen käyttäytymistä. Nykyään toimijuuden nähdään asettuvan jonnekin yksilön vapaan toiminnan ja yhteiskunnallisten rakenteiden aiheuttaman alistamisen välimaastoon. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011, 18.) Yksilön toimijuutta voidaan tarkastella myös suhteessa ympäristöön. Ihmisen elämän voidaan yksinkertaistaen katsoa rakentuvan tapahtumajaksoista, joissa hän vaihtaa ympäristöä, toimintaa, sosiaalista ryhmää ja omaa rooliaan. Ihmisten sisäiset osallistumisen motiivit toimintaan näissä ympäristöissä voivat vaihdella suuresti. Tällä tavoin ympäristön merkitys ja sen tulkitseminen suhteessa yksilön toimintaan, hyvinvointiin ja tarpeiden tyydytykseen korostuu. (Wallenius 1996, 17.)

4.2 Jäsenyys

Jäsenyydellä voidaan nähdä olevan kaksi eri muotoa, annettu ja osallistuva jäsenyys. Annettu jäsenyys yhteisössä luo perustan ja mahdollisuuden toimintaan osallistumiselle, edellytyksen täyttää toiminnan velvollisuudet ja tuo yksilön muodolliseksi osaksi yhteisöä. (Nivala 2008, 138.) Meidän tutkimuksemme kohdalla annettu jäsenyys tarkoittaa asiakkuutta leipäjonossa. Yksinkertaistetusti ruokajakelua ylläpitävä taho antaa muodollisen jäsenyyden ja mahdollisuuden osallistua toimintaan asiakkaan saapuessa leipäjonoon.

Toinen jäsenyyden muoto on osallistuva jäsenyys. Tämä tarkoittaa muodollisen jäsenyyden ”hyödyntämistä” ja osallistumista toimintaan. Myös yhteisön itsessään tulee olla tässä tapauksessa toiminnallinen, ei vain muodollisesti yksilöitä toisiinsa sitova verkosto, kuten esimerkiksi tietyn valtion kansalaisuuteen perustuva jäsenyys ja kansalaiset omana yhteisönään. Valtion kansalaiset nauttivat yhteiskunnalta saatua annettua jäsenyyttä, mutta se ei velvoita suoranaisesti kaikkia osallistumaan esimerkiksi poliittiseen päätöksen tekoon. (Nivala 2008, 138.) Myös leipäjonon kontekstissa yksilöllä on mahdollisuus osallistua ja pyrkiä vaikuttamaan toimintaan juuri niiltä osin kuin hän itse koee tarpeelliseksi. Asiointi leipäjonossa ei velvoita tekemään päätöksiä tai ottamaan kantaa toimintaan, mutta yksilön päätöksellä vaikuttaa tai olla vaikuttamatta toimintaan on mielestämme yhteys hänen osallisuuteensa ympäristössä.

5 Huono-osaisuus

Otamme yhdeksi avattavaksi käsitteeksi myös huono-osaisuuden. Eräs näkökulma, josta olemme kiinnostuneita, on yksilön kokemukset ulkoapäin annetusta ja itse koetusta huono-osaisuudesta. Käsitteenä huono-osaisuus on laaja-alaista elinolojen, elämäntapojen ja elämisen laadun puutteiden esiintymistä. Huono-osaisuuteen ei kuulu vain köyhyyteen liittyvät tekijät, vaan se on tekemisissä myös aineellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten resurssien kanssa. (Särkelä 2009, 22.) Puhuttaessa siis vain taloudellisten resurssien puutteesta, ei tule puhua elinolojen täysivaltaisesta heikkoudesta. Laaja-alaisen huono-osaisuuden vähäisyyttä selittävä tekijä on pohjoismainen yhteiskunta ja palvelujärjestelmä, joka takaa väestölleen kattavan sosiaaliturvan. Tämä ei automaattisesti sulje pois yhtäaikaisia köyhyyden ja muun hyvinvoinnin ongelmia, mutta siihen on pienem-

mät riskit kuin muissa, erilaista sosiaalipolitiikkaa harjoittavissa maissa. (Raunio 2006, 38–39.)

Huono-osaisuus on siis yhteiskunnallinen ilmiö ja sen suuruus heijastelee yhteiskunnan tilaa ja rakenteita. Särkelä kysyy tutkielmassaan: ”Mitkä ryhmät määrittellään yhteiskunnallisesti huono-osaisiksi, miten eri elämäntilanteet vaikuttavat määrittelyyn sekä millaisia ovat ne yhteiskunnalliset prosessit, jotka vahvistavat tai ehkäisevät huono-osaisuutta”. Hän näkee huono-osaisuuden ja syrjäytymisen syyt yhteiskunnallisina ja yksilöllisinä. Koska määrittely ulottuu aineellisista henkisiin tekijöihin, on esimerkiksi huono-osaisuutta vaikea paikantaa (Särkelä 2009, 22.)

Suomalaisen hyvinvoinnin ja yhteiskunnan tilaa voidaan arvioida vertailemalla kaikkein heikoimmassa asemassa olevien suhdetta muuhun väestöön. Kun kuilu heikoimmasta keskiverto väestöön on suuri, voidaan julkisen vallan katsoa toimineen heikosti kansalaisten hyvinvoinnin edistäjänä. Tätä kuilua voidaan pitää myös yhteiskunnan moraalisena kestävyys- ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden mittarina. (Saari ym. 2012, 5.) Pohjoismaisessa yhteiskunnassa eriarvoisuuden vähenemisen ja niin sanotun hyvinvointivaltion laajenemisen voidaan katsoa tuottavan myös sosiaalista pääomaa ja lisäävän koko yhteisön hyvinvointia. Sosiaalinen pääoma rajoittuu tässä tapauksessa kansalaisten keskinäiseen luottamukseen, yksilön luottamukseen yhteiskunnan instituutioita kohtaan ja osallistumiseen yhteisön toimintaan. (Hagfors & Kajanoja 2008, 147–149.)

Kansalaisbarometrissa 2011 (STKL 2011, 25) todetaan, että ihmiset ovat hyviä asian tuntijoita omassa hyvinvoinnissaan. Tällöin käsitystä ei koosteta tutkijan tai yhteiskunnan toimesta, vaan ihminen itse tekee määrittelyn omalta kohdaltaan. Toisaalta on hyvä todeta barometrissa ilmi käyvä yhteys subjektiivisten huono-osaisuuden kokemusten ja huono-osaisuuden objektiivisten mittareiden antamien tulosten suhteen. Ihmiset joilla esiintyy taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia kokevat myös itsensä useammin huono-osaisiksi. (STKL 2011, 57–60.) Kuitenkin kuten edellä todettua, kukaan ei määritä itseään tyhjiössä, ja ulkoapäin tulevilla määritelmillä on vaikutusta.

Eräs huono-osaisuuden tunnus on siis taloudellinen ja aineellinen puute. Köyhyys aiheuttaa usein häpeän ja epäonnistumisen tunnetta, joka puolestaan voi heijastella myös muihin elämän osa-alueisiin. Sen nähdään vaikuttavan esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin

ja se voi aiheuttaa eristäytymistä kodin ulkopuolisiin ihmisiin ja tahoihin. (Ruokonen 2008, 180.)

6 Opinnäytetyön toteutus

6.1 Tarkoitus ja tehtävä

Opinnäytetyön tutkimustehtävä oli selvittää leipäjonon asiakkaiden kokemuksia sosiaalisesta pääomasta ja osallisuudesta. Tavoitteemme oli arvioida miten nämä käsitteet ilmenevät ruoka-avun toimintaympäristössä. Lisäksi tarkoituksena oli saada leipäjonon asiakkaiden oma ääni kuuluviin. Tällä halusimme lisätä ymmärrystä kyseisen ympäristön sosiaalisista vaikutuksista ja mahdollisuuksista.

6.2 Opinnäytetyön idea ja perehtyminen ilmiöön

Meillä ei ollut tutkimuksemme aihepiiristä ja ilmiöstä etukäteen läheistä käytännön kokemusta. Ilmiö on kuitenkin kiinnittänyt molempien huomion jo aiemmin ja olimme kohdanneet sen yleisen ja medioissa käytävän keskustelun kautta. Omaan käytännön lähestymiseen avautui mahdollisuus opinnäytetyöprosessia edeltäneestä yhteisöprojektiharjoittelusta, joka toteutettiin leipäjonon ihmisten kanssa. Kyseisessä harjoittelussa tarkoitus oli keskustella miten he kokevat oman elämäntilanteensa näkyvän mediassa. Harjoittelun teema ei itsessään siirtynyt opinnäytetyöhömmä, mutta sen parissa käydyt keskustelut leipäjonon kävijöiden kanssa avasivat moniulotteisen kuvan paitsi heidän arkeensa myös heidän näkemyksiinsä ympäröivästä yhteiskunnasta. Tämän kautta alkoi hahmottua kuva moninaisesta kävijäkunnasta.

Harjoittelun myötä myös leipäjono ympäristönä tuli tutuksi. Jonotussysteemin läpikäynti antoi osaltaan kokemusta itse jonottamisesta ja siihen liittyvistä mm. tunnetason ulottuvuuksista. Myös vapaaehtoiset työntekijät ja muut toiminnan järjestäjät valottivat osaltaan omia motiivejaan olla mukana toiminnassa sekä näkemyksiään ilmiön syistä ja seurauksista. Kaikki tämä epävirallinen tiedon kerääminen ja havainnointi loi pohjaa ilmiön lähestymiseen.

Tutkimuksen suunnittelun alkuvaiheessa lähdimme kartoittamaan mahdollisia yhteistyötahoja ja toimijoita, jotka olisivat mahdollisesti kiinnostuneita opinnäytetyön aihepiiristä tai olisivat tarpeellisia tutkimuksen onnistumiseksi. Yhteistyökumppaniksi ja opinnäytetyön toimeksiantajaksi ryhtyi Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistyksen hallinnoima osallisuushanke Salli.

6.3 Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistyksen osallisuushanke Salli

Opinnäytetyömme toimeksiantaja on Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry:n hallinnoima ja Raha-automaatti -yhdistyksen rahoittama osallisuushanke Salli. Kehittämishankkeen tarkoituksena on lisätä heikossa asemassa olevien ihmisten osallisuutta sekä yhteistyötä järjestöjen ja kuntien välillä. Hanke on mukana hyvinvointia tukevien palvelujen suunnittelussa ja toteutuksessa. (Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry 2012.)

Kehittämishanke toteutetaan vuosina 2011–2014. Sen toiminta-alueena on Itä- ja Keski-Suomen Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämissuunnitelman (KASTE) alue. Hanke toteutetaan yhteistyössä Pohjois-Savon, Etelä-Savon ja Keski-Suomen Sosiaaliturvayhdistysten kanssa. (Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry 2012.)

Hankkeen tavoitteita ovat:

- kokeilla ja kehittää toimintamalleja ja -tapoja heikossa asemassa olevien ihmisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseksi (palvelujen kehittämisessä)
- tuoda uudet menetelmät, tarpeet ja osallistumismuodot vuoropuheluun sosiaali- ja terveysjärjestöjen sekä aikuissosiaalityön kanssa
- kehittää uusia viestinnän ja tiedottamisen tapoja heikompiensaisten äänen kuulumiseksi
- tuoda hankkeessa kehitettyjä osallisuuden toimintatapoja, malleja ja kokemuksia KASTE-ohjelman kautta laajempaan käyttöön. (Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry 2012.)

6.4 Tutkimuksen kohderyhmä

Prosessin edetessä päätimme hylätä alkuperäisen ajatuksen rajata haastateltavat vain tietyn leipäjonon asiakkaisiin ja toteuttaa tutkimus tämän ruoka-avun järjestäjän tiloissa. Tämä ratkaisu oli eduksi aiheen objektiivisempaan tarkasteluun ja antoi laajemman kuvan Joensuun alueen ruoka-avun toimijoista. Ratkaisu helpotti myös haastateltavien löytämistä. Koimme parhaaksi paikaksi saavuttaa mahdollisimman moni ruoka-apua hyödyntävä kysymällä haastattelujen toteutuspaikaksi Kansalaistaloa, joka on Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry:n, Soroppi ry:n ja SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry:n ylläpitämä kokous- ja kohtaamispaikka Joensuun keskustassa. Haastateltavia tavoitimme niin tekemiemme ilmoitusten kautta kuin yhteistyössä Kansalaistalon työntekijöiden kanssa. Saamamme apu oli arvokasta ja myös kokoushuoneen käyttömahdollisuus haastattelujen tekemiseen tärkeä tekijä haastattelujen onnistumisen kannalta. Kaikki kuusi haastattelua toteutettiin lopulta yhden viikon aikana.

Teimme suunnitelmamme mukaisesti kuusi haastattelua. Haastateltavat olivat kaikki täysi-ikäisiä ja taustoiltaan erilaisia. Emme olleet asettaneet haastateltavien valinnassa leipäjonossa säännöllisen käymisen ja vapaaehtoisuuden lisäksi muita kriteereitä. Tavoite oli kuitenkin saada iältään ja sukupuoleltaan heterogeeninen haastattelujoukko. Jälkeenpäin katsoen haastateltavien erilaisuus toimi, koska tutkimustehtävämme oli laaja kokonaisuus. Nyt pystyimme aineistomme kautta tarkastelemaan aiheitamme monesta näkökulmasta ja muodostamaan omaa tulkintaa yksittäisistä kokemuksista kohti yleistä.

6.5 Tutkimusmenetelmät

Tutkimusmenetelmät osion alla käymme läpi työmme vaiheet haastattelurungon tekemisestä aineiston tarkasteluun. Esittelemme käyttämämme laadullisen tutkimuksen menetelmät sekä miten olemme niitä työssämme hyödyntäneet. Jaamme eri vaiheet omiin kappaleisiin, joka helpottaa lukijaa löytämään nämä. Tämä ratkaisu helpottaa myös työn toistettavuutta ja lisätä sen läpinäkyvyyttä.

6.5.1 Teemahaastattelu

Hirsjärvi, Remes ja Sajavaaran Tutki ja kirjoita teoksen mukaisesti päädyimme tutkimusmenetelmänä haastatteluun, koska kohteenamme olivat ihmisten omat kokemukset, ajatukset ja tuntemukset (1997, 185). Tutkimusmenetelmistä koimme sopivimmaksi teemahaastattelun, joka palvelisi opinnäytetyömme tarkoitusta parhaiten. Teemoihin jaettu puolistrukturoitu haastattelu antoi haettua tilaa haastateltavien kokemuksille ja toi heidän äänensä kuuluviin. Puolistrukturoitu haastattelu ei edellytä haastateltavilta samanaikaisesti saatua yhteistä kokemusta, vaan lähtökohtana on jokaisen yksilön oma kokemus. Tässä tapauksessa emme siis edellyttäneet asioimista samassa leipäjonossa tiettyä ajankohtana. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47.)

Hirsjärvi ja Hurme antavat teemahaastattelun edellytyksiksi sekä haastateltavien että tutkijoiden perehtyneisyyden. Haastateltavien perehtyneisyys ilmenee omana kokemuksena jostain tietystä tilanteesta – meidän tapauksessamme leipäjonossa asioimisesta. Tutkijan perehtyneisyys tarkoittaa tutkittavan ilmiön kokonaisuuden tuntemista. Tämän aiheeseen liittyvän tutustumisen kautta tutkija on päätenyt tiettyihin oletuksiin tutkittavaan tilanteeseen vaikuttavista tekijöistä. Näiden pohjalta rakentuu myös haastattelu-runko. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 47–48.)

Kiinnostuttuamme opinnäytetyömme aiheesta ja ilmiöstä nousivat osallisuus ja sosiaalinen pääoma itseämme kiinnostaviksi teemoiksi ja katsantokannoiksi. Osallisuuskäsitteeseen olimme tutustuneet useilla eri kursseilla opintojemme yhteydessä. Sosiaalinen pääoma nousi esille opinnäytetyöstämme käytävän keskustelun ja ohjauksen yhteydessä. Tässä vaiheessa aloitimme tarkemman tutustumisen käsitteiden sisältöön. Missään vaiheessa niiden tarkoituksenmukaisuus suhteessa tutkittavaan ilmiöön ei asettunut kyseenalaiseksi.

Osallisuuden näemme perustavaa laatua olevana sosiaalialan käsitteenä, joka on läsnä lähes aina ihmisten toimintaa tutkittaessa. Käsite on laajuudessaan vaikea ja tiesimme heti, että joudumme rajaamaan sitä. Oletuksemme prosessin alussa oli, että ruokaavunsaajien keskuudessa ihmisten keskinäinen vuorovaikutus, toiminnan säännöllisyys ja järjestävän organisaation tarjoamat mahdollisuudet keskusteluun sekä yhdessä oloon tuottavat uusia merkityksiä asiakkaille.

Sosiaalinen pääoma nousi esille keskusteltuamme opinnäytetyömme aiheesta eri tahojen kanssa. Käsite kokonaisuudessaan oli meille oudompi ja siihen perehtyminen vaati oman aikansa. Sosiaalisen pääoman käsitettä on määritetty laajasti, eikä yhtä tulkintaa ole olemassa. Oman rajauksemme teimme tutkittavan ilmiön kautta. Näimme valitun suuntauksen, jossa sosiaalinen pääoma määritetään kollektiivisena resurssina tutkimuskohteemme kannalta tarkoituksenmukaisempaan määritelmään. Tämä rajaus tarkensi meille mitä haluamme sosiaalisen pääoman myötä selvittää.

Tutustuessamme aiheesta tehtyyn muuhun tutkimukseen, huomasimme, ettei vastaavan tyyppistä tutkimusta oltu tehty. Yleistyksenä esittelemistämme tutkimuksista ja muista joihin olemme tutustuneet voi sanoa, että niissä kohteena ovat usein leipäjonon asiakkuuden syyt, joko yksilölliset tai yhteiskunnalliset. Leipäjonon ympäristön tai sen asiakkuuden alkamisen yhteydessä alkavista prosesseista emme löytäneet tutkimuksia. Kävijäkokemuksiin painottuvia tutkimuksia on kuitenkin tehty, eli leipäjonon asiakkaiden ääni on kuulunut myös aiemmissa tutkimuksissa. Tämä huomioiden, oma näkökulmamme vaikutti edelleen uudelle ja jatkoimme työn tekemistä seuraavaan vaiheeseen.

6.5.2 Teemahaastattelurungon muodostaminen ja toimivuus

Avaamme teemahaastattelurungon muodostamisen ja sen perustelut yksityiskohtaisesti, jotta lukija näkee miten prosessi on edennyt. Työn lopussa on liitteenä kaavio haastattelurungon operationalisoinnista (liite 2). Tämä on tärkeä kohta myös työn luotettavuutta arvioitaessa, koska kerätty aineisto luo pohjan ja perusteet koko opinnäytetyöllemme. Myös työn toistettavuuden kannalta näemme tärkeänä avata prosessin huolellisesti.

Jaoin haastattelurungon kysymykset sosiaalisen pääoman ja osallisuuden alle. Sosiaalisen pääoman osalta pääkohteemme oli sosiaaliset suhteet ja niiden muodostamat verkostot leipäjonossa sekä osallisuuden suhteen yksilön toiminnan rakentaminen ja vaikuttaminen.

Haastattelurunkoa tehdessämme operationalisoimme tutkittavan ilmiön tutkimiemme käsitteiden kautta. Tämä tarkoittaa tieteellisessä tutkimuksessa teorian ja empirian kohtaamista. Operationalisointi on pääosin määrällisen tutkimuksen menetelmä. Kuitenkin

myös laadullisessa tutkimuksessa teoreettisille käsitteille tulee olla empiirinen vastine, jotta asiaa voidaan tutkia. (Eskola & Suoranta 1998, 75–78.) Tämä tarkoitti ensin leipäjonon ympäristön ja siihen vaikuttavien tekijöiden sisäistämistä ja ymmärtämistä. Omassa näkökulmassamme ilmiöön kohteena oli siis, mitä ihmisissä alkaa tapahtua hänen mennessä leipäjonoon. Sen jälkeen pohdimme, miten valitsemamme käsitteet sosiaalinen pääoma ja osallisuus näkyvät kyseisessä ympäristössä ja muodostimme niistä konkreettisia esimerkkejä, kuten millaisia suhteita leipäjonossa muodostuu. Tämän kautta sosiaaliset verkostot ja omaan ja ympäristön toimintaan vaikuttaminen nousivat esille.

Sosiaaliset verkostot ovat siis sosiaalisen pääoman alle kytkeytyvä teema-alue. Toimissaan ne tuottavat yksilölle hyvää ja mahdollistavat vaikuttamisen. Eli kysymällä haastateltavilta heidän leipäjonossa syntyneistä suhteista ja niiden merkittävydestä ja vaikutuksesta heidän elämäänsä pystyimme rakentamaan ketjun, joka ilmentää sosiaalisen pääoman muodostumista tutkimassamme ympäristössä.

Haastattelurunko antoi sosiaalisten suhteiden ja verkoston osalta monipuolisia vastauksia. Pitäydymme myöhemmässä tarkastelussa tutkimuskysymyksemme mukaisesti toimintaympäristön kautta ja sisällä ilmeneviin suhteisiin ja verkostoihin. Haastateltavat tuottivat puhetta myös leipäjonon ulkopuolisista suhteista ja tälle puheelle tarjosimme aina tilan. Tämän kautta saimme kyseisten yksilöiden elämäntilanteesta laajemman kuvan. Näiden leipäjonon ulkopuolisten ihmissuhteiden kautta voisi löytyä uusia tutkimusnäkökulmia leipäjonoilmioista, joita pohdimme omassa luvussaan 9.4.

Haastateltavien osallisuudesta kysyttäessä toimimme samalla periaatteella kuin sosiaalisen pääoman suhteen. Jo osallisuuskäsitettä avatessamme totesimme, että osallistuminen käytännön kokemuksena ja toimena oli tärkeä osa osallisuuden muodostumisessa. Tässä yhteydessä lähdimme siirtämään käsitettä käytännön suuntaan nostamalla tarkastelun kohteeksi yksilön toimijuuden ja jäsenyyden kokemukset. Näiden kahden osallisuuskäsitteen yhteydessä ilmenevän ”alakäsitteen” kautta oli helpompi muodostaa konkreettisempia kysymyksiä. Toimijuuden ja jäsenyyden kautta pystyi myös tarkastelemaan vaikuttamisprosessia, joka oli eräs kysymystemme kohde.

Toimijuus ilmeni haastattelurungossa kysymyksenä ”leipäjonopäivän” rakentumisena. Näin haastateltavat saivat itse kertoa lähtönsä vaikuttavista tekijöistä. Tämän kautta ilmeni myös se onko henkilöllä muita vaihtoehtoja kuin lähteä leipäjonoon. Se puolestaan antoi meille tietoa haastateltavien valinnanmahdollisuuksista ja toimijuuden yhteydessä käsiteltävän vallankäytön ilmenemisestä heidän omassa arjessaan.

Kysymällä haastateltavien jäsenyydestä, kysyimme erityisesti vaikuttamiskokemuksista tässä ympäristössä. Käsitettä avatessamme huomasimme jäsenyyden olevan yhteydessä vaikuttamismahdollisuuksiin. Näimme kuitenkin, että vaikuttamismahdollisuudet ovat kytköksissä yksilön subjektiivisiin kokemuksiin ja uskomuksiin kyseisessä ympäristössä vaikuttamisen mahdollisuuksista. Tämän myötä kysyimme myös erikseen heidän tunnekokemuksistaan, joiden kautta meille muodostui tarkempi kuva jäsenyyden kokemuksiin vaikuttavista tekijöistä.

Emme kysyneet suoraan haastateltavien luottamuksesta toisiinsa tai järjestäjiin, mutta totesimme tämän teeman tärkeyden nopeasti jo ensimmäisessä haastattelussa. Luottamus ja sen myötä noussut vastavuoroisuus nousivat, tämän haastateltavien tekemän tarkennuksen myötä, merkittäväksi käsitteeksi, joka on sosiaalisen pääoman tärkeä osatekijä. Tarkentaminen tarkoittaa tässä yhteydessä haastateltavan omaa tulkintaa tutkittavasta ilmiöstä sekä sen rakentumisesta ja konkretisoitumisesta suhteessa heidän omaan elämäntilanteeseensa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 66.)

Luottamus ja vastavuoroisuus nousivat esille eri kohdissa haastattelua. Kysyttäessä haastateltavilta, onko leipäjonoympäristö tuottanut uusia ihmissuhteita ja kokeeko hän ne merkittäviksi, kuvailivat haastateltavat suhdettaan leipäjonon muihin asiakkaisiin. Tuloksia ihmissuhteista sekä niiden merkityksistä ilmeni laidasta laitaan. Joidenkin haastateltavien kohdalla ympäristöä ei luonnehdittu paikaksi, jossa merkittävien, luotettavien ihmissuhteiden luominen olisi mahdollista tai siihen ei muutenkaan tietoisesti pyritty. Toisten kohdalla ympäristössä oli muodostunut tärkeitä, luotettavia ihmissuhteita tai leipäjono koettiin paikkana, jossa tällaisia voisi solmia. Edellä mainittua täydensi myös asiakkaiden tuottama puhe leipäjonon herättämisestä tunnekokemuksista. Tässä yhteydessä haastateltavat käsitelivät niin asioinnin tuottamaa häpeän temaa kuin suhdettaan muihin asiakkaisiin.

Yksi luottamuskäsitteen esiin nostajia olivat kysymykset toiminnan kehittämisestä ja yleisestä asioinnin kuvauksesta. Nämä kysymykset ilmensivät näin asiakkaiden suhdetta leipäjonon järjestävään tahoon ja heidän toimintaan. Näin ollen päätimmekin tehdä jokaisen haastateltavan kohdalla täydentäviä kysymyksiä juuri järjestävään organisaatioon ja sen toimijoihin liittyen.

Haastattelurungon ulkopuolelta nousi ensimmäisen haastattelun yhteydessä esille myös huono-osaisuuden käsite. Kysyimme tämän jälkeen myös muilta haastateltavilta heidän omaa kokemustaan huono-osaisuudesta. Koimme tämän tärkeäksi osaksi leipäjonon kävijäkunnan laajemman kuvan muodostamisessa. Meitä kiinnosti se, miten he itse kuvaavat elämäntilannettaan. Päätimme myös kysyä tästä asiasta suoraan. Koska kysymys voi olla arkaluontoinen, kysyimme sitä yleensä haastattelun loppuvaiheessa, jolloin haastattelutilanteeseen liittyvä jännitys olisi jo lauennut. Ensimmäisten haastattelujen kokemusten rohkaisemana totesimme, että asiasta voi kysyä suoraan, eivätkä haastateltavat kokeneet kysymystä leimaavaksi. Käytännössä kysyimme kaikilta saman kysymyksen: ”Koetko olevasi huono-osainen?”

6.5.3 Haastattelutilanteet ja aineiston käsittely

Hirsjärven ja Hurmeen (2010, 103) Tutkimushaastattelu teoksen sekä omien haastattelukokemusten ohjaamina tavoitteemme oli saada aikaan keskustelunomainen tilanne. Kerroimme haastateltaville työmme ja haastattelun tarkoituksen ennen sen aloittamista. Korostimme jokaisen kohdalla heidän anonymiteettinsä säilymistä. Haastatteluissa painotimme itsellemme kuuntelemista ja sen mukaista reagoimista. Tämä näyttäytyi erityisesti tutkittavaan toimintaympäristöön ja ruoka-avun järjestämiseen liittyvissä luottamusta käsittelevässä puheessa. Tähän teemaan meillä ei ollut suoria kysymyksiä, joten meidän täytyi olla valmiita aina kun teema nousi esiin. Teimme tarpeen mukaan tarkentavia kysymyksiä, jos emme olleet varmoja mitä haastateltava tarkoittaa. Pyrimme myös kuulemaan kaikki tutkittavan ilmiön kannalta olennaisen tiedon, vaikka se ei suoraan vastaisi tutkimuskysymyksiämme. Näin huomioimme haastateltavan oman merkityksien antamisen ja tulkintojen tekemisen.

Aineiston keruun laaduntarkkailu tarkoittaa Hirsjärven ja Hurmeen mukaan haastattelurungon ennalta miettimistä, mutta myös valmistautumista lisäkysymyksiin ja ”uuteen”

tietoon. Samoin haastattelijoiden käyttäytyminen on osa laadukasta aineiston keruuta. (Hirjärvi & Hurme 2000, 184.) Haastattelurungon teimme huolellisesti, mutta siihen jäi parantamisen varaa. Sen puutteisiin pystyimme vastaamaan omasta mielestämme reagoimalla ilmiön kannalta oleelliseen tietoon ja esittämällä näistä tarkentavia kysymyksiä.

Haastattelujen kestot vaihtelivat kahdenkymmenenviiden ja neljäkymmenenviiden minuutin välillä. Yleensä joimme niiden yhteydessä kahvit ja tarjosimme jotain syötävää. Haastattelutila oli iso huone, jossa oli rauhallinen sohva-pöytä –nurkkaus haastatelluja varten. Pyrimme omalta osaltamme lievittämään mahdollista haastateltavan jännitystä rennolla ja välittömällä käyttäytymisellä.

Kielellisiä haasteita emme kohdanneet. Jotkin yksittäiset murre sanat vaativat erityistä tarkkaavaisuutta, mutta yleisesti ottaen ymmärsimme toisiamme. Myöskään kysymysten ymmärtämisessä ei esiintynyt vaikeuksia. Tämän saattoi todeta jo siitä, että vastaukset käsittelivät kysyttyä asiaa, tai ainakin alkoivat siitä. Myöskään haastateltavat eivät kysyneet tarkennuksia kysymysten tarkoituksesta tai muuten vaikuttaneet epävarmoilta.

Haastattelujen litteroinnin eli nauhoitetun äänimateriaalin puhtaaksikirjoituksen teimme tutkimustehtävän mukaisesti sanatarkasti. Hirsjärvi ja Hurme (2000, 139–140) toteavat, että tutkijat itse päättävät mikä kaikki kirjoitetaan auki. Itse jätimme litteroimatta ainoastaan kohtia, joista olimme varmoja, että ne eivät päätyisi työhömmе. Litteroitua aineistoa kertyi viisikymmentä sivua. Tämä oli siis se määrä, joka käsitteli työmme kannalta relevantteja aiheita. Tästä litteroidusta aineistosta emme luonnollisesti ole esittäneet kuin sen osan, joka näkemyksemme mukaan on edustavaa ja/tai on aineiston monipuolisen esittämisen kannalta perusteltua.

Aineiston lukeminen tapahtui yhteisesti. Luimme jokaisen haastattelun yhtä aikaa ja teimme omat merkintämme aineistoon. Alussa kohteena oli koko litteroitu aineisto. Seuraavaksi esille nousi aineiston rajaaminen. Tämä on tärkeä vaihe ja aineisto täytyy tuntea hyvin. Itsellemme tämä vaihe oli lopulta selkeä. Jo aineiston keruun yhteydessä olimme huomioineet luottamusta käsittelevän puheen merkittävän määrän. Pidimme jo alussa mukana olleet teemat mukana ja laajensimme rajausta koskemaan myös luotettavuutta ja vastavuoroisuutta sekä huono-osaisuutta. Eskolan ja Suorannan (1998, 65)

mukaisesti aineiston rajaaminen tapahtuu teoreettisen edustavuuden kautta. Eli meidän tapauksessamme otimme luotettavuuden ja vastavuoroisuuden sekä huono-osaisuuden mukaan tarkasteluun, koska ne ovat tutkimuskysymyksemme kannalta valideja sekä niiden teoreettinen edustavuus korkea. Toisin sanoen haastateltavat puhuivat näistä teemoista. Myös etukäteen tarkastelun kohteessa olleiden teemojen edustavuus aineistossa oli riittävää niiden luotettavaa esittämistä varten. Aineiston lukemisen yhteydessä tekemämme merkinnät teimme tutkittavien teemojen mukaisesti merkitsemällä aineistoon milloin puhutaan sosiaalisista suhteista ja verkostoista, luottamuksesta ja vastavuoroisuudesta, jäsenyydestä, toimijuudesta tai huono-osaisuudesta. Tämän jälkeen vertasimme merkintöjämme yksityiskohtaisesti ja keskustelimme eriävistä merkinnöistä.

Kuten Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara teoksessaan toteavat, että tulososio on tarkoitettu vain saatujen haastattelutulosten esittämiseen. Tulosten ja aiemman tiedon yhdistäminen tapahtuu johtopäätökset kappaleessa. (Hirsjärvi ym. 1997, 263). Toteutimme myös itse tätä kaavaa ja pidimme molemmat osiot itsenäisinä kappaleinaan. Prosessin aikana tulososion laajuus ja esitystapa oli yksi eniten puhuttavista seikoista. Merkitsimme aluksi haastattelut erillisinä kokonaisuuksina toisistaan. Tämän myötä halusimme tuoda esille niiden yksilöllisen luonteen. Saamamme palautteen myötä teimme muutoksen ja esitimme aineiston teemojen alla yhtenäisesti. Lopulliseen esitystapaan vaikuttivat niin lukijaystävällisyys, haastateltavien tunnistettavuuden häivyttäminen kuin tutkimuksen luotettavuustekijät. Pidimme kuitenkin tulososion aineistolainaukset kohtuullisen laajoina, jolloin useamman haastateltavan ääni tulee kuuluviin. Tällä näemme olevan myös vaikutusta tutkimuksemme läpinäkyvyyteen. Tulososiossa esitämme tulokset alakäsitteiden kautta, koska haastattelurunko oli operationalisoitu niiden kautta.

6.5.4 Aineiston analyysi

Tuotetun aineiston analysoinnissa päätimme käyttää menetelmänä teemoittelua, jossa pyrimme kategorioimaan haastateltavien kokemuksia. Tässä yhteydessä käytämme teemaa ja kategoriaa synonyymeina toisiinsa. Teemoittelu tarkoittaa aineiston pelkistämistä tutkimusongelman mukaisten kysymysten avulla. Kategoriat jakautuvat niin sanottuihin ylä- ja alakategorioihin, jotka yhdistyvät toisiinsa laajassa kokonaisuudessa ja yhteenvedon kautta vastaavat tutkimusongelmaan. (Tuomi & Sarajärvi, 102–103). Teema-haastattelun teemojen toistuminen aineistossa on tyypillistä, mutta uusia teemoja nousee

usein esille. Uudet teemat voivat ilmentää myös alkuperäisten teemojen välistä yhteyttä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 173.)

Eri kategorioiden tai teemojen luomisessa ei ole laadullisessa tutkimuksessa selkeitä sääntöjä. Osa voi olla hypoteeseina ja aineistoa kerätessä, mutta yleensä aineisto viittaa myös uusiin kategorioihin. Kaikkien etukäteen luotujen kategorioiden täytyy joka tapauksessa saada vahvistuksensa itse aineistosta. Vaikka aineiston keruussa olisi ollut selkeä tavoite tutkia ilmiötä tiettyjen käsitteiden ja teemojen kautta, laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen kohteet (haastateltavat) siis määrittävät itse miten ilmiön ymmärtävät. (Dey 1993, 97–99.)

Kun päädyimme teemoitteluun aineiston analysoimisen menetelmänä, otimme tavoitteeksi säilyttää alkuperäiset käsitteet ja alakäsitteet myös itse teemoittelussa. Pääteemat olivat sosiaalinen pääoma ja osallisuus sekä alakäsitteinä sosiaalinen verkosto, toimijuus ja jäsenyys. Tavoite oli kunnianhimoinen, koska kuten edellä on kuvattu aineisto voi itsessään vastata paremmin täysin uusiin teemoihin. Olimme avoimia myös tälle vaihtoehdolle. Lähdimme kuitenkin siitä, että jos käsitteiden operationalisointi haastattelurungossa on onnistunut, tulee se antamaan vastauksia myös aineistoa analysoitaessa samojen teemojen kautta. Eli oma päättelyketjumme oli: perusteellinen käsitteiden avaus – käsitteiden operationalisointi, eli siirtäminen konkreettisiksi kysymyksiksi – kysymysten kautta saadut vastaukset muodostavat loogisen yhteyden ja on toistettavissa myös tosin päin.

Kuten edellä on jo todettu, jouduimme aineistoa lukiessamme laajentamaan käsitteistöämme aineiston edustavuuden vuoksi, mutta yhtään alkuperäistä käsitettä emme jättäneet pois. Laadullisessa tutkimuksessa uusien kategorioiden luominen vaatii kategorioiden ja aineiston johdonmukaista vuorovaikutusta (Dey 1993, 98–99). Omat uudet kategoriamme, eli teemat, olivat siis luottamus ja vastavuoroisuus sekä huono-osaisuus. Luottamus ja vastavuoroisuus olivat hyvin yhdistettävissä aikaisempiin teemoihin, koska se nähdään sosiaalisen pääoman osana. Se myös ilmeni sosiaalista pääomaa ja osallisuutta yhdistävänä teemana ja siten satoi kokonaisuutta mielestämme yhteen. Huono-osaisuus on erilainen käsite, koska se kuvaa laajemmin haastateltaviemme elämäntilannetta ja on siten erillinen tutkimastamme ympäristöstä. Sen nostaminen mukaan tutkimukseen tuki mielestämme ilmiön laajempaa tulkintaa eikä ollut ristiriidassa tutkimus-

kysymykseemme. Yhteiskunnan eriarvoisuuden nähdään myös Hagforsin & Kajanojan mukaisesti (5) olevan kytköksissä sosiaaliseen pääomaan.

6.5.5 Aineiston tarkastelu

Teorian ja aineiston tarkastelu, eli diskussio, tapahtui tulkitsemalla miten aineisto vastaa teoreettisiin lähtökohtiin. Diskussiossa tutkimustulokset suhteutetaan taustakirjallisuuden sekä asetettuun tutkimustehtävään. Tarkoitus on sitoa tutkimuksen langat yhteen ja muodostaa johtopäätöksiä saaduista tuloksista. (Hirsjärvi ym 1997, 250–251.) Tässä vaiheessa aineisto oli esitetty samojen teemojen alla kuin teoria. Näiden keskinäinen tarkastelu oli käytännössä yksinkertainen toimenpide. Esimerkiksi sosiaalisen pääoman kohdalla vertasimme ensin miten alakäsitteet, eli sosiaalinen verkosto (3.1) ja luottamus ja vastavuoroisuus (3.2) ovat edustettuna aineistossa. Koska nämä käsitteet olivat johdetut sosiaalisesta pääomasta, tulisi tämän alakäsitteiden analyysin tukea sosiaalisen pääoman yleiskuvauksen (3) ja aineiston vuoropuhelua. Seuraavaksi tarkastelimme tätä aineiston ja sosiaalisen pääoman yleiskuvauksen välistä suhdetta. Totesimme johtopäätöksenä ympäristön mahdollisuuden tuottaa yhdistävää sosiaalista pääomaa. Tämän tutkimustuloksen ehtojen toteutumista tarkastelimme sosiaalisen verkostojen ja luottamuksen ja vastavuoroisuuden kautta.

Tämä vaihe oli eräs työmme kulminaatiopiste. Uskottavan työn saavuttamiseksi meidän tuli löytää aineistosta sosiaalinen pääoma ja osallisuus sekä näiden alakäsitteet ja näiden tulisi muodostaa luonteva kokonaisuus. Kuten johtopäätökset osiosta ilmenee, tämä vaihe antoi meille tutkimustuloksia. Teimme teorian ja aineiston antamista tuloksista omia johtopäätöksiämme. Johdimme tuloksista yhteenvedossa myös pidemmälle vietyjä arvioita, joissa ilmenee oma ymmärryksemme tulosten liittämistä laajempaan kontekstiin. Yhteenveto-osion teemat nousevat suoraan työmme tuloksista. Ne ovat aiheen perehtymisen myötä syntyneen tiedon ja omien henkilökohtaisten intuitiomme synteesejä. Esitetyt yhteenvedot ovat kuitenkin oman kriittisen tarkastelun jälkeen aihealueeseen läheisesti liittyviä ja niillä on merkitystä ilmiön laajemmassa diskurssissa.

7 Tulokset

Koska pääkäsitteet sosiaalinen pääoma ja osallisuus oli operationalisoitu haastattelurungon yhteydessä alakäsitteiden kautta, esitämme tulokset niiden ja huono-osaisuuden alla. Sosiaalisen pääoman osalta nämä alakäsitteet olivat sosiaaliset verkostot, luottamus ja vastavuoroisuus, osallisuuden osalta puolestaan toimijuus ja jäsenyys. Edellä mainittujen käsitteiden tarkastelu tapahtuu pelkästään leipäjonon kontekstissa.

7.1 Moninaiset sosiaaliset suhteet ja verkostot

Sosiaaliset suhteet ja niiden muodostamat verkostot ilmenevät leipäjonoympäristössä yksilöllisesti. Yleisesti ottaen ne eivät näyttäyty tuloksissa erityisen vahvoina ja merkityksellisinä. Niiden merkitys kuitenkin vaihtelee tuloksissa vähäisestä hyvin merkittävään. Vähäinen merkitys tämän ympäristön luomille sosiaalisille suhteille esiintyy neljässä haastattelussa. Syyt tähän kuitenkin vaihtelevat. Ensimmäisessä haastattelussa esillä ovat omat aikaisemmat suhteet ja vähäinen tarve uusille ihmissuhteille sekä kokemus kyseisen ympäristön epämieluisuudesta. Hän kuitenkin näki ympäristössä mahdollisuuden ylläpitää ystävyysuhteita.

Minä en ole yksinäinen nainen. Minulla on perhe, olla lapsia ja lapsenlapsia. (H1)

Kaikki ihan samanarvoisia, mutta en voi sanoa, että kaikki olisivat kunnollisia ihmisiä siellä -- Kaikki ne hajut siellä. (H1)

Joskus vain siellä voisimme tavata. Koska kun minä tulin, me olimme kurssilla yhdessä. Kaikilla oma elämä, kaikilla oma perheitä ja kaikkia. Paikka jossa voisimme tavata. Eräs nainen sanoi, kun kysyin: ”Miksi sinä käyt niin usein?” Minä tiedän, että loppujenlopuksi rahaa on riittävästi. ”No missä me voisimme vielä tavata”, hän sanoi. (H1)

Kolmessa muussakaan haastattelussa sosiaaliset suhteet eivät siis saa suurta painoarvoa. Haastateltavat kertoivat leipäjonon kautta syntyneitä ihmissuhteita olevan hyvin vähän ja niiden laadun olevan lähinnä tuttava-asteella. Yksi haastateltavista pitää yhtenä tekijänä tähän hänen suoran ja kärjekkään persoonansa sekä haluttomuuden verkostoitua leipäjonon kautta. Hän kommunikoi lähinnä ihmisten kanssa, jotka ovat hänen kanssaan ”samoilla linjoilla”. Toinen haastateltava ilmoittaa syyksi oman varautuneisuuden lähi-piirinsä suhteen.

On siellä, aika paljon samoja naamoja näkee. Toisaalta tuleehan niiden kans juteltua. Ei ois muuten ehkä tullu juteltua. Kyllä kun on useamman kerran nähny niin tulee mentyä jutteleen, kyllä se juttu lähtee siitä. (H3)

Ei ainakaan mulle, koska minä oon niin kärjekäs sanomaan. Kyllä ne on tuttuja, jotka moikkaa, niin ne on samoilla linjoilla olevia ihmisiä. (H4)

Kyllä siellä aina joku tulee tuttavaksi. (H5)

Mie oon taas sitten omassa elämässäni sen tyyppinen ihminen, että mie seulon sen porukan, minkä kanssa vietän aikaa. (H5)

Yhdessä he kuitenkin näkevät mahdollisena sen, että ihmiset hakeutuisivat leipäjonoon luodakseen ja ylläpitääkseen ihmissuhteita.

Luulen, että jotkut käyki silleen, voihan se olla, kyllä se huomaa, että siellä on tavallaan kuppikuntia, että jotku ihmiset on aina yhdessä. (H3)

Voi olla, että jotkut. Jotkut varmasti ystävystyy sitä kautta ja pitää yhteyttä, mutta ite en kokis sitä itelleni, koska mie haluan semmosia. --Nekin on normaaleja ihmisiä, mutta mie haluan normaalia vuorovaikutusta, ettei pelkästään nähä jossain leipäjonossa. (H4)

Lopuissa kahdessa haastattelussa sosiaaliset suhteet näyttäytyivät merkityksellisempinä. Näissä haastatteluissa ilmeni eroja sen suhteen, onko suhteiden syntyminen ollut mahdollista ja vastannut omia toiveita. Toisessa haastattelussa suhteet tässä ympäristössä näyttäytyivät tärkeänä osana hänen elämänsä. Molemmat haastateltavat kävivät myös ruokajakelussa säännöllisesti. Kuudennen haastateltavan mukaan ympäristön sosiaalinen ulottuvuus oli tärkeämpi kuin itse leipä.

On, ystäviäkin on. Kyllä on. Nimiä en muista kaikkia. (H2)

No tuttuja tappaa ja tulee uusia tuttuja. (H6)

Sekä että. Ensinnä ihmiset sitten leipä. (H6)

Molemmissa haastatteluissa nousi esille myös yksinäisyys.

Kotona joskus on yksinäistä. Yksinään asun. (H2)

Lähimmäiset ja juttelu auttaa. (H2)

Niistä tulee tuttuja, sitä kavulla kun tavataan niin rupertellaan. En minä niihin lähempää tuttavuutta oo saanu. (H6)

No tietysti jonku verran joskus kaipaa, mutta sitten mulla on henkireikä tuo järvi ja käsityöt. Niin, minä oon nyt yli kymmenen vuotta tehny. (H6)

7.2 Luottamuksen monet tasot ja vastavuoroisuuden periaate

Luottamus ja kyseisessä ympäristössä ilmenevä vastavuoroisuus olivat iso teema haastatteluisissa. Tuloksissa esiintyy paljon vaihtelua luottamuksen tason suhteen. Osalla kävijöistä luottamus ympäristön muihin kävijöihin ja järjestäjiin vaikuttaa omaan kiinnostumiseen ja toimimiseen siellä. Epäluottamusta johonkin kyseisen ympäristön osaan esiintyi joka haastattelussa. Toisaalta haastatteluisissa esiintyi myös luottamusta ja solidaarisuutta.

Luottamus ilmeni suhteessa paikalle annettuihin vastavuoroisuuden normeihin sekä myös suhteessa yksilön oikeuteen käydä leipäjonossa. Yleisesti leipäjonoja ei nähty tarkoitettuna kaikille, vaan taustalla kuuluisi olla aito tarve ruoka-apuun.

Jos sinä olet töissä, miksi sinä lähdet hakemaan leipää? (H1)

Kyllä se vähän ärsyttää, kun näkkee jonkun hyppäävän mersuun ja lähtevän pois ruokakassin kans. Oon sillain ajatellu, että jos ois siinä asemassa, niin en tekis silleen. (H3)

Ja mie tiiän, että heidän kannattais ettii sellasia ihmisiä, jotka on ihan tarpeessa, koska ruokajonossa käy sellasiakin ihmisiä, joilla on vara ostaa kaupasta. (H4)

Kansalaisuus ruoka-avun kriteerinä nousi esille yhdessä haastattelussa. Ensimmäisessä haastattelussa ruoka-avun nähtiin kuuluvan vain maan kansalaisille.

Joskus hyvin paljon leipää ottavat ja myövät Venäjän puolella. Minusta se on väärin. Minusta tarvitsee joku tarkistus. Se on kuitenkin suomalaisille tarkoitettu.-- Minä vain sanoa, että olisi hyvä, jos olisi joku todistus. Koska paljon ihmisiä sivulta tulevat ja vievät tavaraa rajan yli. --Työttömiä ja voi alkoholiongelma, mutta se jono tarkoittaa heille enemmän, kenellä ei ole rahaa yhtään. (H1)

Se kuinka paljon ruokaa jaetaan yhdelle ihmiselle, aiheutti myös kommentteja. Näissä kommentteissa nousi esille epäily kävijöiden rehellisyydestä.

Ne jakkaa suoraan ne ja ne ei ees kato mitä siellä on. Jos on yks vai kaks henkilöä. Se on ihan sama, että jos valehtelee. Minä en pysty valehtelemaan, kun ne tuntee minut niin hyvin siellä. Että se on aika sama sanooko kymmenen henkilöä vai yks henkilö, niin tuota se on aika huono asia heillä. Siihen olen yrittäny saaha muutosta. (H4)

Ja alkuvuosina minäkin huomasin ja moni muuki on huomannu että pariskuntia käy ja me on sanottu ja siellä on seinilläki laput, että vain perheestä yksi voi käydä. Nyt on tiukentanneet, tuola eivät vielä ole. Se pitäs syntymääjat ottaa ja kaikki ylös, ne valehtelloo niin paljon, että kuka perheessä on, kuka ei. (H6)

Kolmannessa haastattelussa oli esillä myös joidenkin kävijöiden opportunisti ja tarpeeton ruoan haaliminen. Toisaalta hän ei nähnyt kaikkien toimivan vastaavalla tavalla. Tämän vastakohtana olivat toisen ja neljännen haastateltavan tapa antaa pois samaansa ruokaa.

Saisivat vähän enemmän kattoo, miten ahnehtii jotku. (H3)

Mulla on esimerkiksi käyny-- suht koht iso laatikko maitotuotteita. -- Kolme vanhempaa naista piiritti sen laatikon ja kun ne lähti pois sitä. niin kaksi semmoista pientä Olo-jugurtia jäi. (H3)

Se numerosysteemi on silleen hyvä, että kukaan ei oikeesti etuile, että mee jonojen ohi. Että niinku tasa-arvosta. (H3)

Minä laitan kotona ruokaa ja pyyän ihmisiä syömään. (H2)

Raamatussa sanotaan, että ihmisellä ei ole muuta onnea auringon alla kuin syödä ja juoda ja iloita ja tehdä hyvää. (H2)

Ja ne jakkaa suoraan siihen kassiin, ne ei kysy onko allergioita, niin siinä periaatteessa. Kävinkö minä pari kertaa, niin minä jouduin antamaan osan ruuista pois, koska mie oon semmonen henkilö, joka ei pysty syömään kaikkea. Niin annoin niitä ruokia sitten pois. (H4)

Edellä mainittu jonotussysteemi nosti esille kommentteja järjestelmän luotettavuuteen. Yleisesti etenkin ns. tuplajonotus koettiin epämiellyttävänä systeeminä.

Joku, että se vähä tasavertasemmaksi menis. Että se ei ois kokopäivätyötä. Sähän aika pitkän ajan joudut jonottamaan, jos jo yhdeksältä menet jonottamaan. (H3)

Minusta on yks asia, mikä minusta meni pieleen tuossa Vapaakirkon hommassa, oli tuo, että aamulla käydään yheksän aikaan numero ja yhen aikaan on sitten jako. Että kaks kertaa periaatteessa jonotat saman asian takia. Muuta paikat on minun mielestä aika fiksusti. Millon tulee arvotussa järjestyksessä ja miten millonki. (H5)

Myös ruoan riittäminen kaikille hakijoille aiheutti kommentteja. Tämän nähtiin johtuvan epätasaisesta ruoan jakamisesta ja myös suuresta kävijämäärästä. Kommentit vaihtelivat laajasta kritiikistä tyytyväisyyteen siihen mitä saa. Toisaalta ruoan riittämättömyys nähtiin normaalina piirteenä leipäjonoa, koska kävijämäärää, tai jaettavan ruoan

määrää on vaikea ennakoida. Toisaalta esiintyi epäilyjä, että järjestäjät ottavat elintarvikkeita omiin tarpeisiin ja jakavat niitä epätasa-arvoisesti.

Kyllä ne mun mielestä on hyvä apu, että hyvää työtä hyö tekevät. Oon tietysti kuullu, jotka on ollu töissä, niin kaiken näkösiä, että miten ne ahnehtii enemmän ja joku vähemmän. Mun mielestä, pittäähän heidän ottaa siitä ja saavatki ottaa. (H3)

Niin, se että jos se menee yli omien tarpeiden reilusti, se taas on törkeetä, mutta niinki käy.(H3)

Esimerkiksi juhannuksena silloin, ku heillä oli kerran viikon tää. Niin joku henkilö oli saanu viis kassia ruokaa ja sata ihmistä on jonossa. Lopuille sanotaan, että ei oo mittään. (H4)

Kyllähän ne tietysti vähän tasasemmin vois jakaa, mutta vaikeepa se heillääki on arvioida. (H5)

Mie oon kiitollinen, millon suan vähempi ja millon enempi ja nyt viime viikolla oli se EU-ruokakassienjako. Minä otin sen, minä en kyllä ite paista, mutta sanovat, että antakee kelle, kuka ottaa jauhoja. (H6)

Toisen haastattelun kokemuksissa ilmeni myös luottamusta järjestelmää, järjestäjätahoa ja muita asiakkaita kohtaan.

Ystävällisiä ovat kaikki. (H2)

Järjestysmies on siellä. Kaksi järjestysmiestä. (H2)

Niin, on käyttäytyneet rauhallisesti. (H2)

Neljännessä haastattelussa vastavuoroisuus oli myös solidaarisuutta itseä heikommassa asemassa olevien suhteen. Siinä nousi esille ruoka-avun ulottaminen niille, jotka eivät sitä saa, mutta ovat sen tarpeessa.

Ja mie tiiän, että heidän kannattais ettii sellasia ihmisiä, jotka on ihan tarpeessa, koska ruokajonossa käy sellasiakin ihmisiä, joilla on vara ostaa kaupasta. Et sen kannattais seurakunnan panostaa niihin ihmisiin, joilla ei ole sitä. Niitäki varmasti on, asunnottomia ja näitä narkomaaneja. Heitähän heillä pitäis ehtii. Esimerkiksi kyllä työtönki pärjää, mutta ei sillä välttämättä lihhaa ole. Mie oon enemmänki huolissani niistä ihmisistä enemmänki, jotka ei käy siellä. (H4)

7.3 Toimijuus valintana ja vaikuttamisena

Osallisuus ja sen sisältämä toimijuuden teema näyttäytyy lähes kaikkien haastateltavien kohdalla omina valintoina, aloitteellisuutena ja toiminnan lähtökohdissa. Näiden tekijöiden väliset suhteet ja painoarvot vaihtelevat haastattelujen välillä. Yksilöllisiä eroja toimijuudessa ilmenee haastatteluissa erityisesti asioinnin säännöllisyyden kuin vaikuttamisenkin suhteen. Yhden haastateltavan kohdalla omana erityispiirteensä on myös ruuan jakaminen ja valmistaminen tuttaville, jonka kautta asiointi leipäjonossa saa uuden lähtökohdan.

Joskus kotona kun minä katson ja että on leipää. -- Ja minä katson, kah, leipää on, ei tarvitse lähteä. Onneksi. (H1)

Käyn joka keskiviikko. (H2)

Minä laitan kotona ruokaa ja pyydän ihmisiä syömään. (H2)

Mietin ja katon kelloa, että kehtaanko lähteä. Yritän mahdollisimman paljon ite pärjätä, ettei siellä tarvis. (H4)

No keskiviikkona se on aikaan herätys.

Puolkuuen aikaan pittää jo lähtiä. Minä oon tottuna siihen jo vuun päivät. Minä puol kolomelta herrään ja keitän kahvit ja sitten lehti tulloo. Minulla on autossa lukemista ja kästöitä. Minä oon varautunut. (H6)

Vaikuttamisen teema tulee näkyväksi erityisesti kahden haastateltavan kohdalla, joissa pyrkimykset vaikuttaa ympäristöön ovat vallitseva elementti toimijuuden kokonaisuutta ajatellen. Toinen haastatelluista pyrkii vaikuttamaan toiminnan epäkohtiin itsenäisesti, mutta ei koe vaikuttamisellaan olevan merkitystä. Toisessa tapauksessa haastateltava näkee yhteisön pystyvän vaikuttamaan toimintaan ja ilmaisemaan mielipiteensä avoimesti sekä saamaan näin aikaan haluttua muutosta. Kyseinen haastateltava ei pyri vaikuttamaan vain itse leipäjonon konkreettiseen toimintaan, vaan myös ympäristössä vallitsevaan ilmapiiriin. Samalla hän myös määrittää omaa suhdettaan kanssa-asiakkaisiin, mikä puolestaan linkittyy jäsenyyden teemaan.

Se on ihan sama, että jos valehtelee. Minä en pysty valehtelemaan, kun ne tuntee minut niin hyvin siellä. Että se on aika sama sanooko kymmenen henkilöä vai yks henkilö, niin tuota se on aika huono asia heillä. Siihen olen yrittäny saaha muutosta. (H4)

No, mie saan sen huonomma numeron. Että hyö antaa sen sanktion heti. Että heille ei saa antaa mitään palautetta. Ja oon yrittäny seurakunnan kautta, ei mitään tapahdu. (H4)

Ja kyllä, kun me pannaan porukalla toiveet, niin kyllä ne toteuttaa. (H6)
 Kun siellä on niitä alamaailman henkilöitä, jotka ovat tuiskeessa että pyssyykö jaloillain vai ei ja kiroilevat ja tupakoivat ja siellä on astmaisia meitä monta. Myö niille sanotaan, että ole hyvä ja mene edemmäs tupakoimaan rappusten vierestä täällä on astamasia. (H6)

7.4 Jäsenyyden kaksi ulottuvuutta

Myös muissa haastatteluissa jäsenyyttä ilmentävät seikat tulevat näkyviksi suhteissa leipäjonon muihin asiakkaisiin ja järjestävään tahoon. Suhde järjestävään organisaatioon voi olla muodollinen tai työntekijät voidaan mieltää toisaalta hyvinkin tiiviiksi osaksi leipäjonon sosiaalista ympäristöä.

Ihan hyviä, mutta tässä Kalevankadulla hyvä porukka. Paljon ihmisiä palvelee. Ja ihan nopeesti kaikki. Se on hyvä, ettei tarvitse seistä siinä. (H1)
 Kaikki ihan samanarvoisia, mutta en voi sanoa, että kaikki olisivat kunnollisia ihmisiä siellä -- Kaikki ne hajut siellä. (H1)

Siellä olen aina kohdannut ystäviä, Utran puukoululla. Siellä tapaan. Olen joka keskiviikko käynyt. (H2)

En oo vielä kysynyt siltä pastorilta, että tullooko syksyllä sitten se keskustelutuokio siellä ylhäällä ja kahvit. Se ois hyvä. Siellä on monenlaista mielenkiitosta asiita. (H6)
 Niin, kyllä. Ja maailmaa parannetaan. Se on tärkeä se maailman parannus. Ja jokainen henkilö, kuka käy niin saa sanoa mielipiteensä. Kaikki on saman arvosia. (H6)

Kahden haastateltavan kohdalla suhde järjestävään tahoon tai muihin asiakkaisiin oli varauksellinen. Toisessa haastattelussa esiin nousi leipäjono-organisaation hengellisyys, mikä osaltaan tuottaa haluttomuutta yhteisöllisyyteen. Toinen haastateltava puolestaan ei pitänyt ympäristöä muuten viihtyisänä tai ei kyennyt samaistumaan muihin leipäjonon asiakkaisiin. Kyseisten haastattelujen lisäksi yhdessä esiin nousi myös muita voimakkaimmin jonottamiseen julkisella paikalla liittyvä häpeän tema.

En, koska en oo ikinä ollu silleen hengellinen, koska kuiteski on seurakunnan järjestämiä ynnä muita, ne muut tapahtumat siellä on kuiteski on aika hengellisiä. (H3)

Se ei ole minulle pitkä, koska minä en seiso jonossa. -- Se nolottaa. En tykkää. Itelle en hyväksyä. -- Joo ja kun minä käyn, niin minulla vain shortsit ja olla huomaamatta. -- Kaikki ihan samanarvoisia, mutta en voi sanoa, että kaikki olisivat kunnollisia ihmisiä siellä -- Kaikki ne hajut siellä. (H1)

Kyllä, jos se olis ihan julkisella paikalla, en välttämättä menis. Kyllä vaikuttaa.--Nythän ne on suojassa. Joihinki se vaikuttaa enemmän, joihinki vähemmän. (H3)

Ei se epämiellyttävä paikka oo, mutta ei se oo miellyttäväkään paikka kenellekään ihmiselle. Kuka sitten ei koe sitä häpeää, mutta minä sen koen, koska minut on kasvatettu niin, että ite pittää pärjätä. Että se on minulle hirveä häpeä. On semmoinen itseinho ja sitten se käy semosta ja miettimistä, että kannattaako sinne mennä, kun minä tiän mitä siellä on odotettavissa. (H4)

Edellä mainituista haastatteluista yhdessä esiin nousivat myös kriteerit, joiden mukaan hänen mielestään ruoka-avun jakaminen olisi suoritettava. Luottamus teeman lisäksi tämä voidaan nähdä myös yhtenä jäsenyyteen liittyvänä ulottuvuutena.

Minusta tarvitsee joku tarkistus. Se on kuitenkin suomalaisille tarkoitettu. -- Parempi olisi, jos joku tarkistus, vaikka kansalaisuus, vaikka pysyvä. (H1)

7.5 Häilyvä huono-osaisuus

Käsitteissä määritelty huono-osaisuus näyttäytyy pääasiassa haastatteluissa vain taloudellisena tekijänä. Työttömyys tai pieni eläke olivat suurimpia tekijöitä taloudellisen huono-osaisuuden kokemukseen. Sosiaalisesti haastateltavat kokivat suurilta osin voidensa hyvin sekä elämänhallinnan olevan kunnossa.

Ei ole ammattia. Olen vähävarainen. (H2)
Kaikki näyttää menevän hyvin. (H2)
Pitää olla onnellinen. (H2)

Kyllä, kun on saanu tällä hetkellä noita omia henkilökohtaisia asioita aisoihin. Ja se tukityöllistämistyö, se ei motivoi, ei motivoi raha.--Ite kyllä ajattelen silleen, että siinä tulee sosiaalista kanssakäymistä huomattavasti eri tavalla kuin työttömällä -- ei sitä voi rahassa mitata.--Tapaat erilaisia ihmisiä ja niiden kanssa on pakko tulla toimeen ja ite ainakin tiedän, että tuun toimeen. (H3)
Koska, jos on työtön sitä melkein on käytävä, se on hirveetä kikkailua-- kyllä siinä pitää laskea aika tarkasti, säännöstellä, ei sitä kovin montaa euroa voi ruokaan laittaa. Aikahan sen opettaa, ite teen ruuan, loppupeleissä se tulee halvemmaksi. (H3)

Minä olin tuota periaatteessa töissä kaheksantoista vuotta ja mie en jaksanu enää kolmivuorotyötä tehdä. Oli pakko lopettaa. Ja sitä kautta ajauduin noihin puolipäivätyöhön ja tällä hetkellä ei tunnu sitten löytyvän mittään. (H5)

Haastatteluista kahdessa henkilö ei tuntenut itseään huono-osaiseksi tai määritteli itsensä vähemmän huono-osaiseksi kuin monet muut ympärillään.

En ole köyhä nainen, vaikka työtön. Voin sanoa, että minulla ei stressiä tähän asti. Minä urheilen, käyn juoksemassa ja uimassa. Paljon kaikkea. Minä olen aktiivinen nainen. (H1)

Minä en ole yksinäinen nainen. Minulla on perhe, olla lapsia ja lapsen lapsia. -- Ja on ystäviä, aina voi soittaa ja kutsua tulla minun luokse tai soittaa, saisinko minä tulla sinulle. (H1)

No kun työtön oon, niin eikö se oo. Kyllä se minun mielestä on aika huono-osanen ja syrjäytymisriski varmasti jokaisella on. Siellä näkkee vielä huono-osasempia ihmisiä kuin minä. (H4)

Kahdessa tapauksessa esiin nousivat terveydentilaan liittyvät riskit ja niiden vaikutukset arkeen. Toisessa tapauksessa näyttäytyvät niin taloudelliset, terveydelliset kuin sosiaalisetkin seikat. Henkilö totesi kuitenkin olevansa paremmassa asemassa kuin monet muut tuntemansa leipäjonon asiakkaat ja omaavansa harrastuksia, jotka tukevat arjenhallintaa.

Mulle sattui tapaturma. Mie liukastuin ja jalka meni ihan kappaleiksi ja olin melkein kolme kuukautta sairaalassa. Tulehtu ja joutuvat leikkaamaan. Se vaikutti aika paljon kaikkeen. Ja viime kesänä, kun minä selvisin siitä, niin avovaimolle ilmeni keuhkosityöpiä. Niin meillä on ollut aika tiukkaa. (H5)

Minä en pysty mehtään lähtemään. Polovi on keidonivel ja keppi on, niin jos kuavun, niin minä en pääse yksin ylös. (H6)

En minä ihan huonoimmasta päästä oo, muttaen parhaastakkaa oo. Pien eläke kun o vain 800 e ja auto on pakko pittää, se rajottaa. Mut siellä on huonompiki osassii. (H6)

No tietysti jonkun verran joskus kaipaa, mutta sitten minulla on henkireikä tuo järvi ja kästyöt. (H6)

8 Johtopäätökset

8.1 Leipäjonon sosiaalinen pääoma

Johtopäätösosion alkuun tarkastelemme aineiston ja alakäsitteiden suhdetta ja kuljemme sieltä kautta kohti sosiaalisen pääoman tarkastelua. Kun määrittelemme leipäjonoympäristöä sosiaalisen suhteiden ja verkostojen toimintakenttänä, saatujen tulosten perusteella leipäjonon voisi kuvailla olevan avoin, yksilön mielipiteistä, ajatuksista ja asuinpaikasta riippumaton ympäristö. Siihen voidaan kuitenkin katsoa liittyvän elementtejä toimintakentästä, jossa tuttava-, kaveruus- ja ystävyysuhteet toimivat verkoston määritte-

levänä tekijänä. Jauhiainen ja Eskola (ks.3.1) toteavat ihmisten määrittelevän kriteerit, jotka määräävät suhteiden merkityksen ja luonteen. Tämä toteutuu myös leipäjonoympäristössä. Tuloksia vertailtaessa haastattelujen väliset verkostomääritelmät ja niiden merkitys haasteltavalle eroavat suuresti. Haastatteluissa kaksi ja kuusi leipäjonon sosiaaliset suhteet nousivat selkeästi merkittävään asemaan, kun haastatteluissa neljä ja viisi haastateltavat pitivät ympäristön sosiaalista ulottuvuutta vähemmän merkittävänä tai eivät tietoisesti hakeutuneet luomaan syvempiä ihmissuhteita sitä kautta. Haastatteluissa ilmeni myös edellä mainitun teorian mukaisia kielellisiä eroja suhteiden määrittelyssä. Esimerkiksi haastateltava kaksi käytti leipäjonossa tapaamistaan ihmisistä sanaa ”ystävä” ja totesi samalla, ettei muista heidän nimiään. Haastattelussa viisi puolestaan haastateltava käyttää termiä ”tuttava” ja ”kaveri” sekä kertoo tekevänsä eron lähimpien ihmissuhteiden ja tuttavien välille.

Tulosten kautta voi nähdä myös elämäntilanteen muutoksesta johtuvien, edellä mainittujen kriteerien vaihtuvan. Jauhiainen ja Eskola (ks.3.1) näkevät ihmisen elämäntilanteen määrittävän aina myös kriteerit, joilla tämä liittyy verkostoihin. Haastattelussa yksi haastateltava kuvaili tilannetta, jossa aiemmin tapaamansa nainen kertoi hänelle mahdollisuudesta tavata muita, edelliseen elämänvaiheeseen liittyvän yhteisön jäseniä leipäjonossa. Näin verkostoon liittymisen yhdeksi kriteeriksi muodostui yhteydenpito vanhoihin tuttaviiin. Verkostoihin liittymisessä Jussi Kotkavirran (ks.3.1) mukaan ihmisten välinen aito ja välitön vuorovaikutus perustuu ihmisten yksilöllisyyteen. Tällä hän tarkoittaa vuorovaikutusta, jossa yksilö ei ole sidottu rooleihin, eikä osaksi mitään institutionaalista tai yhteiskunnallista tehtävää. Tuloksissa tämä välittyi yleisenä yhdenvertaisuuden kokemuksena asiakkaiden keskuudessa.

Kun tuloksia tarkastelee suhteessa teoriassa avattuun avoimeen ja suljettuun yhteisöön (3.1), tämä toimintaympäristö näyttäytyy avoimena yhteisönä. Coleman näkee tämän määrittelyn tapahtuvan yksilöstä yhteisöön päin tapahtuvana toimintana, eli kukin yhteisön jäsen antaa yhteisölle oman määrittäksensä. Hän ei ota kantaa siihen, muodostuuko yhteisölle jokin oma identiteetti sen mukaan miten sen jäsenet sen määrittävät.

Suljettu yhteisö merkitsee toistuvia kontakteja jäseniin, kun taas avoin ei edellytä tätä ulottuvuutta. Tuloksissa leipäjonoympäristö esiintyy pääsääntöisesti avoimena yhteisönä, johon liittyminen on vapaaehtoista ja siihen osallistutaan tarpeen mukaan. Toinen ja kuudes haastateltava kävivät leipäjonossa säännöllisesti ja heillä se näyttäytyi myös

sosiaalisesti merkityksellisenä paikkana. Vaikka osa haastatelluista käy itse leipäjonossa säännöllisesti, myös he näkevät paikan luonteen kävijöiden suhteen vaihtuvana.

Sosiaalisen pääoman sisällä em. verkostojen nähdään olevan läheisessä vuorovaikutuksessa luottamuksen ja vastavuoroisuuden kanssa. Kaunismaa (ks.3.2) näkee luottamuksen ja vastavuoroisuuden rakentuvan sosiaalisten verkostojen päälle, luoden kausaalisen kokonaisuuden, jossa kaikki sen osat vaikuttavat toisiinsa. Myös omassa tutkimuksemme tämä käsitteiden limittäisyys on esillä, mikä osaltaan vahvistaa edellä kuvatun näkemyksen.

Myös Kotkavirta (ks.3.2) näkee luottamuksen, verkostojen ja suhteiden olevan tiivisti linkittyviä tekijöitä toisiinsa. Hän näkee luottamuksen rakentuvan ihmisten välisistä suhteista ja niissä tehdyistä tunnustuksista. Tuloksissamme ovat nähtävissä nämä tunnustuksen kolme tasoa, emotionaalinen, yhdenvertainen oikeudellinen ja yhteisiin arvoihin perustuvan solidaarisuuden tunnustaminen. Kuten tuloksissa käy ilmi, toinen haastateltava osoittaa luottamusta leipäjonon järjestävää tahoja kohtaan ja arvioi ympäristön sosiaaliset suhteet merkittäviksi sekä osoittaa vastuunkantoa ja solidaarisuutta auttamalla muita. Kolmannessa haastattelussa suhde muihin asiakkaisiin ja leipäjonon ylläpitäjiin näyttääytyy Kotkavirran kolmijakoa ajatellen hieman kaksijakoisesti. Toisaalta haastateltava kertoo tulewansa hyvin toimeen muiden asiakkaiden kanssa ja osoittaa näin tietynlaista luottamusta heitä kohtaan, mutta kuvailee myös olevan tilanteita, joissa kanssa-asiakkaat ahneudellaan kiristävät jonon ilmapiiriä. Eräänlaisena epäluottamuksen osoituksena voisi tulkita kritiikin järjestävää tahoja kohtaan, olla puuttumatta tällaisissa tilanteissa ilmenevään ahneuteen. Haastateltava myös epäilee järjestäjien ottavan itselleen ruoka-apuun tarkoitettuja elintarvikkeita ennen niiden jakamista. Samat ilmiöt, niin suhteessa asiakkaisiin kuin leipäjonon ylläpitäjiin ilmenivät myös neljännessä haastattelussa. Tulokset suhteutettuna Kotkavirran teoriaan leipäjonon luottamustematiikka on lautaunut ja asiakkaat näkevät toiminnassa niin luottamusta herättäviä kuin sitä horjuttaviaakin tekijöitä.

Uphoff erottelee määrittelyssään (ks.3.1) yhteisöön sitoutumisessa neljä sosiaalisen pääoman tasoa: minimi-, perus-, huomattava- ja maksimitaso. Tämä jaottelu jakaa sosiaalisena pääoman sen mukaan miten yhteisö tuottaa yhteistä hyvää ja miten laajassa mittakaavassa. Näkemyksemme mukaan tämä kyseiseen yhteisöön sitoutuminen kertoo

myös siihen kohdistuvasta luottamuksesta. Pääosin sitoutuminen on Uphoffin jaottelun mukaan perustasolla, eli ensimmäinen huolen aihe on, miten ruokaa riittää itselle. Kaikki kokivat kuitenkin kävijöiden välisen vastakkainasettelun epämiellyttävänä, eikä ympäristö lähtökohtaisesti ole kamppailua toisia vastaan, vaan yhteistyöllä on sijansa. Tämä oman edun ulottuvuus kuitenkin näyttäytyy tuloksissa, koska jaettava ruoka loppuu usein kesken.

Molemmat sitoutumisen tasojen ääripäät olivat edustettuina tuloksissa. Kolmannessa haastattelussa esillä on ruoan ahnehtiminen muiden kustannuksella ja neljännessä ruoka-avun näkeminen valtion järjestämänä hyödykkeenä, joka tosin haastateltavan näemyksen mukaisesti kohdistuisi vain huono-osaisimmille.

Putnamin heikko ja vahva luottamus käsitepari (ks.3.2) esiintyi tuloksissa myös molemmilta osin. Kuitenkin pääasiassa suhteet ovat tarkasteltavissa heikon luottamuksen kautta, koska kävijämäärä on niin suuri. Vahvan luottamuksen määrittämisen mukaisia suhteita, eli vahvoja, toistuvia ja laajempaan verkostoon kuuluvia suhteita löytyi tuloksista lopulta vähän. Toistuvia ihmissuhteita esiintyi paljon, mutta harva lopulta määritettiin vahvoiksi, tai osaksi tunnistettavaa verkostoa, johon itse kuuluisi. Tämän myötä Putnamin näkemys heikon luottamuksen käyttökelpoisuudesta sosiaalisen pääoman mittarina on osuva etenkin vastaavassa ympäristössä, jossa esiintyy vaihtuvuutta. On myös edelleen hyvä huomioda, ettei heikko luottamus ole yhtä kuin epäluottamus.

Heikon luottamuksen haaste kulloisellekin yhteisölle näkyi osaltaan tuloksissa. Haastatteluissa neljä ja kuusi oli esillä tuntemattoman ihmisen mahdollisuus käyttää järjestelmää hyväkseen esimerkiksi ilmoittamalla todellisuutta suurempi perheen koko, tai että samasta taloudesta kävi useampia ruoan hakijoita. Tämä kuvaa Adam Seligmanin kuvaamaa (ks.3.2) tilannetta, jossa luottamusta tarvitaan erityisesti toimittaessa tuntemattomien ihmisten kanssa. Hänen mukaan sanktiojärjestelmä, tai samankaltaisuuden ehdot luovat osaltaan luottamusta toimijoiden kesken. Tuloksissa nousi usein esille kävijöiden eri tavoilla suoritettava aseman tarkastus, koska kaikkien ei koettu tarvitsevan kyseistä apua. Järjestäjien kyky tunnistaa kaikki kävijät nähtiin puutteellisena, mikä siis estää tiettyjen sanktioiden asettamisen. Samankaltaisuuden ehdot ovat lopulta kiinni huono-osaisuudessa ja vielä tarkemmin köyhyydessä.

Sosiaalisen pääoman yleisessä rakenteessa (ks.3) erotettu sitova, yhdistävä ja yhteenliittävä sosiaalinen pääoma näkyivät tuloksissa. Oma fokuksemme oli jo tutkimuskysymyksiä asettelussa leipäjonon toimintaympäristössä, joten sitova sosiaalinen pääoma jäi vähemmälle tarkastelulle. Kaikkineen sosiaaliset suhteet ja niiden muodostamat verkostot, eivät nousseet merkittävään rooliin. Tuloksissa esiintyi vähäisesti tästä ympäristöstä nousseita sitovia ihmissuhteita, mutta pääasiassa tärkeimmät ihmissuhteet ja verkostot toimivat jossain muualla.

Leipäjonoympäristön voi nähdä yhdistävän sosiaalisen pääoman lähteenä. Sen mukaisesti verkostot ovat avoimempia ja löysempiä, mutta toisaalta vuorovaikutusmahdollisuuksia on paljon ja myös tilaa niiden kehittämiseksi. Tätä johtopäätöstä tukevat tässä osiossa aiemmin esitetty analyysi. Yhdistävän sosiaalisen pääoman puolesta puhuvat Upphoffin yhteisöön sitoutumisesta saadut tulokset. Sen yhteydessä totesimme sitoutumisen olevan perustasolla, joka edellytti oman edun näkemisen ohella myös kykyä yhteistoimintaan. Määrittäessämme toimintaympäristön Colemanin mukaisesti avoimeksi yhteisöksi, se tukee johtopäätöstä yhdistävästä sosiaalisesta pääomasta. Yhdistävään sosiaaliseen pääomaan viittaavat myös tulokset Putnamin heikkoa luottamusta koskien. Heikon luottamuksen yhteisössä esiintyy paljon vaihtuvia vuorovaikutussuhteita vaihtuvuus ja toisaalta tarve niiden kehittämiseen yhteisön säilymistä puolesta. Tämä sopii yhdistävän sosiaalisen pääoman kriteereihin.

Yhteenliittävä sosiaalinen pääoma näyttäytyy tuloksissa erityisesti arvioitaessa kävijöiden vaikutusmahdollisuuksia. Tämä siksi, että yhteenliittävä sosiaalinen pääoma perustuu myös valta-asemien mukaan rakentuvaksi kokonaisuudeksi, joka edellyttää eri toimijoiden välistä luottamusta. Tuloksissa esiintyi halua kehittää toimintaa, joka siltä osin luo mahdollisuuden ja tarpeen yhteenliittävään sosiaaliseen pääomaan.

8.2 Osallisuus leipäjonoissa

Osallisuutta käsittelevän osion aluksi tarkastelemme aineiston ja alakäsitteiden suhdetta ja kuljemme sieltä kautta kohti osallisuuden yleiskäsitteen tarkastelua. Anthony Giddensin toimijuuden määrittelyn (ks.4.1) kautta tarkastellen kohteena ovat leipäjonon asiakkaiden valitseminen, vaikuttaminen ja valta. Valitseminen tarkoittaa Giddensin mukaan yhtä paljon mahdollisuutta valita toisin, kuin tiettyä yksittäistä valintaa. Tähän

kytkeytyy myös vallan ja muutoksen elementit ja ne muodostavat osaltaan toimijuuden kokonaisuuden. Hän määrittää tosi asiallisen toimijuuden toteutuvan vasta toimijan kyvyssä aikaan saada muutos. Tämän tiukan toimijuuden kriteerin valossa haastatelluista vain yksi tai kaksi määrittyi toimijaksi. Kuudennesta haastattelusta välittyi usko ja kokemus omista vaikutusmahdollisuuksista kyseisessä ympäristössä. Hän pyrki vaikuttamaan sekä ympäristön ulkoisiin tekijöihin, esittämällä toiveita toiminnan suhteen sekä varsinaiseen ruoan jakoon esittämällä toiveita omista ruoan tarpeistaan. Myös neljännessä haastattelussa ilmenee tahto asioiden muuttamiseen. Hän ei kuitenkaan koe kykenevänsä saamaan aikaan muutosta tässä ympäristössä. Esteenä hän näkee järjestäjien haluttomuuden kuulla hänen viestiään. Muut haastateltavat eivät pyri aktiivisesti muuttamaan toimintaa.

Edellä Giddensin esittämä toimijuuden määritelmä on saanut osakseen myös kritiikkiä, koska se ei ota kantaa toimijuuden ulkoisiin tekijöihin. Sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutus toimijuuteen otetaan usein huomioon määritettäessä sitä. Toimijuutena voidaan nähdä esimerkiksi päätös olla osallistumatta. Moni haastateltava teki päätöksen lähteä leipäjonoon esimerkiksi tarpeen, halun, ajan tms. tekijöiden kautta. He edustavat tältä osin Colemanin rationaalista toimijaa (ks.4.1), joka laskee ennalta osallistumisensa kustannuksia ja tekee päätöksen sen mukaisesti. Kaikki haastateltavat tunsivat leipäjonoympäristön ja kykenivät ennalta näkemään sen aiheuttamia ”kustannuksia” itselleen. Jonotus ja sen viemä aika oli yleisin koettu ”kustannus”, joka vaikutti päätökseen lähteä. Etenkin joidenkin järjestäjien tuplajonotus koettiin työläänä ja liian aikaa vievänä systeiminä.

Tässä kontekstissa myös taloudelliset ja sosiaaliset tekijät ovat mukana toimijuuden osalta. Nyt voi nostaa esille mahdollisuuden valita toisin. Ruoka-apu muodostaa monille, etenkin tiettyinä aikoina, tärkeän osan ruokamenoista. Ravinto on myös niin ensisijainen tarve, että joissain tapauksissa voidaan todella kysyä, onko mahdollisuutta olla osallistumatta. Pääasiassa tilanne ei näyttäytynyt näin kohtalokkaana, mutta toimijuuden ehtojen kautta tarkastellen se on relevantti kysymys.

Walleniuksen nostamat sisäiset motiivit (ks.4.1) ovat myös esillä toimintaan osallistumisen yhteydessä. Tämä on hänen mukaansa yhteydessä kokemuksiin ympäristön kanssa. Esimerkiksi ensimmäisessä ja neljännessä sekä osin kolmannessa haastattelussa oli

esillä tunnetason kokemusten vaikutus haluun osallistua. Nämä olivat molemmissa tapauksissa negatiivisia tunnetiloja, joita jonotus aiheutti, esimerkiksi kokemus ympäristön likaisuudesta tai häpeän tunne. Vastapuolena olivat toinen ja kuudes haastattelu, joissa ympäristö loi positiivisia motivaatiotekijöitä osallistua. Nämä motivaatiotekijät olivat sosiaaliin suhteisiin liittyviä.

Kun tuloksia suhteutetaan jäsenyyden teemaan, Nivalan määritelmän mukaisesti (ks.4.2), annettu jäsenyys näyttäytyi yleisimpänä jäsenyyden muotona. Tämä on tietyllä tavalla ulkokohtaista jäsenyyttä, joka ei edellytä vahvaa omaa kontribuutiota yhteisön toimintaan. Haastatteluissa yksi, kaksi, kolme ja viisi jäsenyys tässä toimintaympäristössä näyttäytyi annettuna.

Osallistuvaa jäsenyyttä ilmeni neljännessä ja kuudennessa haastattelussa. He pyrkivät jäsenyyden kautta vaikuttamaan yhteisön toimintaehtoisin ja muotoihin. Vaikuttaminen oli paitsi toiminnan kritiikkiä, myös ryhmän kautta vaikuttamista. Osallistuvan jäsenyyden mahdollisuutta heikentää kyseisen yhteisön muoto. Sen toimimisen kannalta yhteisön pitäisi Nivalan mukaan olla toiminnallinen, mutta tämä ei vastaa leipäjonon ympärillä olevan avoimen ja suhteiltaan löyhän yhteisön tunnuspiirteitä. Kuudennen haastattelun kautta voidaan kuitenkin nähdä tämän yhteisön sisälle muodostuneen toiminnallisen ryhmän, joka pystyy omalla aktiivisuudellaan vaikuttamaan toimintaan.

Martti Siisiäisen (ks.4) artikkelin mukaan osallisuus rakentuu yksilön sosiaalisten piirien verkostosta ja yksilön valinnasta liittyä sosiaaliin piireihin sekä itsensä määrittelystä suhteessa muihin piiriin kuuluviin. Leipäjonon voisi tämä teorian ja tutkimuksemme tulosten valossa nähdä yhtenä sosiaalisena piirinä, joka muihin yksilön piireihin liitettyinä muodostaa kyseessä olevan verkoston. Tästä muodostunutta kokonaisuutta puolestaan voidaan nimittää yhteiskunnallisen tason osallisuutena.

Vuokko Niiranen määrittää (ks.4) yksilön osallisuuden lähtökohtien olevan osallistumisessa. Osallistuminen toimintaan ja siitä koituva osallisuuden kokemus motivoi yksilöä osallistua toimintaan yhä enemmän, mikä puolestaan lisää osallisuuden tunnetta. Niiranen näkee edellä mainitun prosessin taustalla yksilön tunteet vaikuttamismahdollisuuksista ja kuulluksi tulemisesta. Tätä osallistumisen jatkumoa voi tarkastella myös tutkimiemme toimijuuden ja jäsenyyden kautta.

Toimijuuden tulosten kautta Niirasen osallistumisen jatkumo ei saa täysiä toimintamahdollisuuksia. Tämä näkyy erityisesti toimijoiden päätöksenä olla osallistumatta aktiivisesti toimintaan tai toimintaan liittyvinä negatiivisina kokemuksina. Kuitenkin paikoin haastatteluissa ilmeni edellytyksiä tämän jatkumon toteutumiselle. Näissä tilanteissa osallistujien mukana oleminen yhteisössä lisäsi heidän motivaatiotaan syvempään osallisuuteen.

Jäsenyyden kautta tulos on samankaltainen. Annettu jäsenyys ei anna mahdollisuuksia em. osallisuuden jatkumon kehittymiselle. Kuitenkin on hyvä huomioida annetun jäsenyyden olevan alku osallistuvalla jäsenyydelle. Myös jäsenyyden kautta löytyi kuitenkin esimerkkejä, joiden myötä osallisuus mahdollistuu. Nämä määrittyvät juuri osallistuvaksi jäsenyydeksi. Tässä yhteydessä on kuitenkin hyvä todeta myös yhteisön oma valmius osallisuuden syvenemisen aiheuttamaan muutokseen. Eli, kun yhteisön jäsenten osallisuuden jatkumo toteutuu, sillä on vaikutuksia koko yhteisön toimintaan.

Elina Nivalan määritti (ks.4) osallistumisen, vaikuttamisen ja osallisuuden suhteen ilmenevää kolme tasoa – vastaanottaja, kantaaottaja ja toteuttaja. Tuloksissamme esiintyi vain ensimmäisten kahden tason toimijoita. Niin sanotulla vastaanottajan tasolle haastattavista oli sijoitettavissa neljä. Haastatteluista neljäs ja kuudes puolestaan ilmensivät kantaaottajatason osallistumista ja vaikuttamista, joissa Nivalan määritelmän mukaan itse osallisuutta ilmenisi muita enemmän. Mielestämme teoria vaikuttamisen ja osallisuuden suhteesta tässä tapauksessa ei ole aivan aukoton. Edellä todetusti haastattelussa neljä vaikuttaminen oli toiminnan tavoitteena, mutta henkilö itse ei sillä kokenut olevan juurikaan hyötyä. Mikäli vaikuttaminen ei tuota tulosta tai henkilö ei koe tulleen kuuluksi, ei myöskään osallisuuden kokemus kasva. Nivalan teorian kolmas ja korkein vaikuttamisen taso on toiminnan toteuttajan rooli. Kuten aiemmin (ks.4) totesimme, emme näe tämän vaikuttamisen tason korostuvan leipäjonoympäristössä, joten sen tarkastelu tulostemme valossa ei ole myöskään mielekäästä.

Kantaaottajatason osallistajat ovat aineistossa samat jotka määrittyivät edellä vahvimiksi toimijoiksi. Giddensin mukaan näidenkin kahden toimijuus on kyseenalainen, koska heidän kykynsä vaikuttaa, ei ole aukotonta. Toisaalta kantaaottajatason osallistuminen on määritelmällisesti annetuissa olosuhteissa toimimista ja siinä kantaa ottamista, eikä siihen sisälly ehtoa vaikuttamiseen. Kantaaottajatason saavuttaminen näyttäytyy

toimijuuden suhteen haastavalta myös leipäjonoympäristöön liittyvien sisäisten motivaatiotekijöiden kautta tarkastellen. Eli, haastateltavilla ei esiintynyt vahvaa motivaatiota pyrkiä vaikuttamaan. Näiden tekijöiden, eli toimijuuden ja motivaation, kautta voimme todeta osallistumisen tason jäävän pääosin vastaanottajatasolle.

Jäsenyyden suhteen totesimme edellä haastateltavien olevan pääosin annetun jäsenyyden kategoriassa. Määritimme kaksi haastateltavaa osallistuviksi jäseniksi. Nämä kaksi ovat samat, jotka edellä määrittyvät osallistumisen osalta kanta-aottajatasolle ja ilmentävät vahvinta toimijuutta.

Johtopäätöksenä toteamme, että jos kyseisen ympäristön kävijät jäävät pääosin vastaanottajatasolle, joka indikoi heikkoa toimijuutta ja annettua jäsenyyttä. Kuitenkin, jos toimijuus näyttäytyy vahvempana ja jäsenyys on osallistuvaa jäsenyyttä, merkitsee tämä aineistossamme kanta-aottajatasoon osallistumista, joka puolestaan nostaa osallisuuden tasoa.

8.3 Huono-osaisuus leipäjonossa

Huono-osaisuus määrittyy teoriassa kokonaisvaltaiseksi kulttuuristen, sosiaalisten, aineellisten ja taloudellisten resurssien puutokseksi (ks.5). Tuloksissamme taloudelliset ja sitä kautta aineelliset tekijät olivat yleisin syy omasta huono-osaisuudesta puhuttaessa. Harva kuitenkaan kuvasi omaa tilannettaan huono-osaiseksi. Tämä näkyy mielestämme tuloksissa esimerkiksi oman elämänhallinnan vuoksi. Tuloksemme tukee näin myös teoriassa (ks.5) mainittua käsitettä pohjoismaisesta huono-osaisuudesta, joka nimenomaan pohjautuu heikkoon taloudelliseen asemaan, mutta ei tarkoita suoranaisesti esimerkiksi tästä johtuvaa huonoa terveydentilaa. Syynä tähän on yhteiskuntamme rakenteet, jotka takaavat yksilölle välttämättömät palvelut myös taloudellisesti huono-osaisille. Yksikään haastatelluista ei kokenut olevansa epätoivoisessa tilanteessa, vaan pääosin elämästä löytyi osa-alueita, jotka tyydyttivät heitä.

Usein näitä olivat sosiaaliset suhteet, kuitenkin pääasiassa leipäjonoympäristön ulkopuolella. Eräs tulosten huomio on, että aktiivisimmin leipäjonossa käyvien haastateltujen leipäjonoympäristön ulkopuoliset sosiaaliset suhteet näyttäytyivät vähäisimpinä.

Osalle haastatelluista oma huono-osaisuus oli suhteellinen kysymys, jossa asetetaan johonkin kohtaan muiden huono-osaisuuden suhteen. Tämä esiintyi neljännessä ja kuudennessa haastattelussa.

8.4 Yhteenveto

Yhteenveto-osiossa esitämme tutkimustuloksemme tiivistettynä. Pyrimme ymmärtämään nämä osana laajempaa kokonaisuutta ja katsomaan niiden ”yli”. Tässä osiossa muodostamme myös oman arviomme tutkimamme toimintaympäristön mahdollisuuksista ja esteistä luoda sosiaalista pääomaa ja osallisuutta.

Tutkimustuloksestamme toteamme, että aineistomme mukaan tutkimamme leipäjonoympäristöt mahdollistavat yhdistävän sosiaalisen pääoman muodostuminen. Tämä saa tukea sekä verkostojen laadun että luottamuksen ilmenemisen kautta. Osallisuuden osalta ympäristö viittaa pääosin vastaanottajatasen osallistujiin. Aineistosta nousi esille myös kantaottajatasen osallistumisen mahdollisuus. Tutkimustuloksena huono-osaisuuden osalta toteamme, että aineistomme mukaan haastateltavat eivät ole kokonaisvaltaisesti huono-osaisia. Heillä huono-osaisuus tarkoittaa pääosin heikkoa taloudellista asemaa. Teoriassa (ks.5) esillä ollut jatkumo, jossa köyhyys johtaa myös sosiaaliseen syrjäytymiseen ei ilmennyt yhdenkään haastateltavan kohdalla. Haastateltavilla oli jokin vahva oma sosiaalinen piiri tai yleistä sosiaalista aktiivisuutta.

Totesimme tutkimustuloksissa leipäjonoympäristön mahdollistavan yhdistävän sosiaalisen pääoman syntymisen. Woolcockin näkemyksen mukaan tämä sosiaalisen pääoman muoto on vähäisempää köyhien ihmisten parissa (Woolcock 2001, 10). Mielestämme tämä kyseinen epävirallinen toimintaympäristö, jossa käy pääasiassa heikosti toimeentulevia ihmisiä avaa heille erityisen foorumin yhdistävän sosiaalisen pääoman muodostumiseen. Vaikka haastateltavamme eivät tulosten mukaisesti ole kategorisesti huono-osaisia, ei heillä toisaalta ilmennyt merkittäviä yhdistävän sosiaalisen pääoman kenttiä. Tämä ei ollut tutkimuksemme kohde, vaan nousee omista havainnoistamme sekä siitä puheesta jota ”ei ollut”. Toisin sanoen puhuessamme haastateltavien kanssa heidän elämästään, harvalla nousi esiin yhdistävän sosiaalisen pääoman foorumeja – esimerkiksi harrastusten tai yhteiskunnallisen aktiivisuuden ympärille muodostuneita.

Miksi sitten kyseinen ympäristö ei vaikuta luovan laajemmin yhdistävän sosiaalisen pääoman seurauksena tulevia verkostoja ja yhteyksiä? Oma vastauksemme on: luottamus. Mielestämme leipäjonoympäristössä esiintyy liian paljon epäluottamusta toisia asiakkaita ja järjestäjiä kohtaan jotta sosiaalisen pääoman edellytykset täyttyisivät laajasti. Putnam kirjoittaa luottamuksen yhteydessä yhteiskunnan osattomien kokevan olevansa epäluotettavampien ihmisten ympäröimänä. Tätä ei voi lukea suoraan omista tuloksistamme, mutta moni koki epäluottamusta toisiin kävijöihin.

Itse yhdistämme tähän luottamuksen epätasapainoon myös leipäjonoilmiötä kohtaan kohdistuvan kritiikin. Emme aukaise työssämme erikseen aiheesta käytävää yhteiskunnallista keskustelua, koska se ei ole tutkimuksemme kohde. Kuitenkin näemme jonkinlaisen epäluottamuksen ilmapiirin tulevan ympäristön päälle myös ulkoapäin tulevien leimojen myötä. Leipäjonon yhteydessä käytävä yleinen diskurssi on mielestämme mustavalkoista ja osaltaan luo ja ylläpitää leipäjonon kävijöistä tiettyjä negatiivisia mielikuvia.

Teoriassa todetaan kaksi erilaista mallia osallisuuden rakentumiselle. Toisessa, Elina Nivalan muodostamassa mallissa osallisuuden taustatekijänä on toimintaan vaikuttaminen, kun puolestaan Vuokko Niiranen määrittelee itse osallistumisen, tämän kautta saatujen kokemusten, motivoivan yksilöä osallistumaan toimintaan yhä tiiviimmin ja tuotavan näin osallisuutta (ks.4). Kummassakin tapauksessa on kyse eräänlaisesta jatkumosta ja prosessista. Yhteistä molemmissa jatkumoissa on yksilön tarve tulla kuulluksi. Kuten johtopäätöksissä mainitsimme, itse vaikuttaminen ei lisää väistämättä osallisuutta, vaan vaikuttamisella aikaansaadun muutoksen voisi nähdä olevan keskeinen elementti osallistumisen motivoijana. Toisaalta taas pelkkä osallistumisen säännönmukaisuuskin, ilman vaikuttamispyrkimyksiä ja -tuloksia voi joissain tapauksessa tehdä toiminnasta merkittävää ja saada ihmisen kokemaan osallisuutta ympäristössä.

Edellä mainittu osallisuuden jatkumon tukahtuminen vaikuttamisen tuloksettomuuteen tuottaa yksilölle myös kolhun luottamukseen yhteisöä ja toimintaa kohtaan. Putnam linkittää teoriassaan (ks.3.2) osallisuuden sosiaaliseen pääomaan luottamuksen kautta. Tämä näkyy haastattelutuloksissamme erityisesti neljännen ja kuudennen haastattelun kohdalla. Neljäs haastateltava ei selkeästi miellä itseään osalliseksi yhteisöön ja kokee tulleensa kohdelluksi kaltoin ilmaistessaan mielipiteensä – näkee siis ympäristön epä-

luotettavana. Kuudes haastateltava kokee leipäjonoympäristön vastaanottavana ja tasa-arvoisena. Hän myös näkee itsellään ja kanssa-asiakkailta olevan vaikuttamismahdollisuuksia. Putnamin mukaan nämä seikat herättävät hänen luottamuksensa ympäristöä kohtaan, antaen hänelle sosiaalista pääomaa ja tukevan hänen osallisuuttaan.

Eräs näkökulma, joka nousi meille haastattelujen ja toimintaympäristöön tutustumisen myötä, oli että lähtökohtaisesti leipäjonolla ei ole vahvaa toiminnallista funktiota. Tämä vaikuttaa näkemyksemme mukaan myös kävijöiden kokemuksiin vaikuttamismahdollisuuksista. Mielestämme jonottaminen itsessään luo väliaikaisen ja hetkellisen mielikuvan sekä myös käytännön toimintatavan. Esimerkiksi eräessä leipäjonossa jono alkaa ulko-ovelta ja päättyy toiselle ulko-ovelle. Tällainen ympäristö luo mielestämme itsessään haasteita tutkimiemme prosessien syntymiselle.

Mistä elementeistä sitten koostuisi sosiaalisen pääoman ja osallisuuden kannalta toimiva leipäjonoympäristö? Johdamme vastauksemme aineistostamme, joka kokonaisuutena vastaa tähän kysymykseen. Sosiaalisen pääoman kannalta totesimme yhdistävän sosiaalisen pääoman mahdolliseksi. Ympäristö itsessään luo tähän mahdollisuuden. Tämän piirteen hyödyntäminen tarkoittaa uusien kävijöiden osallisuuden vahvistamista. Tämän pohjana on ympäristössä luotu sosiaalinen verkosto.

Tämän verkoston luominen edellyttää siihen tarvittavan tilan luomista. Kuten aineistosta käy ilmi eräessä ruoka-avun järjestetään vapaamuotoista keskustelupiiriä. Vastaavien tilojen järjestäminen palvelisi siellä ilmenevien sosiaalisten suhteiden ja sitä kautta verkostojen muodostumista. Kun tähän keskustelutilaisuuteen yhdistää järjestäjien läsnäolon se osaltaan lähentää näitä kahta osapuolta ja lisää niiden välistä luottamusta. Sen kautta on mahdollista avata dialogi näiden tahojen välille, jonka funktio voisi perimmäisimmillään olla kävijöiden äänen kuuleminen ja sitä kautta vaikutusmahdollisuuksien lisääminen. Myös toiminnan periaatteista, esimerkiksi jaettavan ruoan suhteen, tiedottaminen ja keskusteleminen loisivat luottamusta toimijoiden välille. Osallisuutta pystyy lisäämään edistämällä osallistuvan jäsenyyden toteutumista. Tämä voi olla esimerkiksi toimintaan osallistumisen mahdollistamista. Tämä nojaa yksilöiden toimijuuteen. Heidän uskoaan vaikutusmahdollisuuksiin ja äänen kuulumiseen tulisi edistää. Tämän myötä myös toimintaan osallistumisen motivaatiotekijät kasvaisivat.

Olemme käsitelleet leipäjonoympäristöä alusta saakka pysyvänä toimintaympäristönä. Sen olemassaolo ei ole kiinni taloudellisista suhdanteista, vaan ne korkeintaan heijastelevat jonon pituutta. Olemme itse kasvaneet yhteiskunnassa, jossa leipäjonot ovat muodostuneet arkipäiväiseksi ilmiöksi. Tästä syystä näimme relevanttina kysymyksenä pohdita leipäjonoa pysyvänä toimintamallina. Omana jatkohypoteesinamme, johon emme enää työssämme vastaa, on, että jos leipäjonosta saa kokemuksia osallisuudesta ja sosiaalista pääomaa se parantaa mahdollisuuksia toimia myös muissa ympäristöissä.

Sosiaalialan toimijoiden leipäjonossa toimimisen tavoitteena tulisi mielestämme aina olla leipäjonon päätyminen. Eli tutkittaessa edellä mainittuja osallisuuden ja sosiaalisen pääoman prosesseja, näemme niiden kautta mahdollisuuden vaikuttaa myös yksilön muuhun toimimiseen. Tarkoitus ei ole löytää keinoja kehittää leipäjonoympäristöä sinänsä, vaan nähdä sen mahdollisuus luoda positiivisia kokemuksia ja alkuja asiakkaille. Yksi kohde sosiaalialan jalkautumiseen eri tavalla tukea tarvitsevien ihmisten pariin voi olla leipäjono.

9 Pohdinta

9.1 Eettisyys ja luotettavuus

Tässä luvussa tarkastelemme opinnäytetyömme eettisyyttä ja luotettavuutta. Tarkastelun kohteena ovat prosessimme avoimuus ja toistettavuus. Samoin arvioimme kriittisesti työn reliabiliteettia ja validiutta. Nostamme esille myös hyvän tutkimustavan eettiset kriteerit.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuseettikka esitetään sekä teknisenä että metodologisena tehtävänä. Työn tekninen eettisyys on tiettyjen eettisten normien noudattamista. Haastattelututkimuksen osalta näitä ovat esimerkiksi haastateltavien informointi, anonymiteettikysymykset, haastattelujen käsittely ja tulosten esittäminen. Metodologia on teknisessä näkökulmassa vain osana prosessia. Metodologiset valinnat nähdään kuitenkin myös itsessään eettisinä valintoina. Eli tutkimusaiheen valinta ja se, mitä pidetään tärkeänä, on eettinen kysymys. Työn tekijän kuuluu selkiyttää, kenen ehdoilla työ tehdään ja miksi tutkimukseen ryhdytään (Tuomi & Sarajärvi 2002, 125–126.)

Näiden eettisten ehtojen näemme täyttyvän työssämme. Haastateltaville kerroimme haastattelun tarkoituksen ja myös, että heidän sanomansa esitetään lopputuotoksessa anonymisti osana muita haastatteluita. Aineiston keräämisessä ja analysoimisessa noudatimme laadullisen tutkimuksen yleisiä ohjeita, joka ilmenee tutkimuksen toteutusta käsittelevässä luvussa. Koko tutkimusidean synty nousi omasta mielenkiinnostamme ilmiötä kohtaan. Leipäjonon asiakkaiden haastattelemisen kautta halusimme tuoda asiakkaiden oman äänen esille. Kaikki haastateltavat olivat myös vapaaehtoisia. Aihealueeseemme, eli sosiaaliseen pääomaan ja osallisuuteen, ei mielestämme liittynyt vahvoja haastateltavan kannalta ”vaarallisia” kohtia. Haastattelujen tekeminen, aineiston käsittely ja tulosten esittäminen ei aseta haastateltavia julkiseen tai heidän kannaltaan kyseenalaiseen valoon.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa reliabiliteetti ja validiteetti ovat myös laadullisessa tutkimuksessa käytettyjä käsitteitä. Tutkimuksen reliabelius tarkoittaa tutkimuksen toistettavuutta. Tämä määrittyy eri tavoin. Yksi määrite on, että toistamalla sama tutkimus samalla tutkittavalla, saadaan sama tulos. Toinen määrite on, että kaksi arvioitsijaa päätyy samaan lopputulokseen. Kolmas tapa on kahdella rinnakkaisella tutkimusmenetelmällä saavutettu sama tulos. Hirsjärvi & Hurme luovat osaltaan kriittisen näkökulman reliabeliuden käyttöön teemahaastatteluiden osalta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 186.)

Meidän on vaikea täysin aukottomasti arvioida työmme reliabiliteettia. Tutkimusolosuhteet ja tutkimustapa (haastatteluiden muoto) oli sama jokaisessa haastattelussa. Tämän myötä ulkoisia muuttuvia tekijöitä ei ilmennyt ja haastattelut siltä osin ovat toistettavissa. Teemahaastattelun toistaminen ja samojen tulosten saaminen uudestaan on puolestaan yleisesti haastavaa. Itse kuitenkin uskomme, että jos haastattelut toteutettaisiin samojen ihmisten kanssa, tulokset olisivat edelleen samansuuntaisia. Tämä johtuu osaltaan haastattelutilanteiden selkeydestä. Haastatteluissa esiintyi hyvin vähän epäselviä tilanteita, joita olisi puolin tai toisin täytynyt selventää.

Haastattelujen keskinäinen samankaltaisuus toistuu mielestämme teemahaastattelun kysymysrungon kautta. Teemojen alla ilmeneviä täysin toisista poikkeavia näkökulmia esiintyi vähän, vaikka kysymykset olivat avoimia. Saturaatiopisteen saavuttamista ei voida luotettavasti todeta kuuden haastattelun perusteella. Tällä tarkoitetaan tilannetta,

jossa samat asiat alkavat toistua aineistossa, eikä ole odotettavissa merkittäviä uusia löydöksiä, (Hirsjärvi ym. 1997, 181).

Validiuden suhteen arvioimme työn rakenteen sekä sen sisäistä ja ulkoista validiutta. Rakennevalidius tarkoittaa sitä, että tehty työ vastaa sille asetettuja oletuksia (Hirsjärvi & Hurme 2001, 187). Tähän kysymykseen olemme vastanneet tarkalla käsitteiden avaamisella. Sen kautta olemme kyenneet siirtämään tutkimamme käsitteet käytännön tasolle ja haastateltavien elämään. Työn rakenteellinen kokonaisuus on mielestämme toimiva.

Sisäinen validius koskee johtopäätösten tekemistä. Eli sitä, että tekemämme johtopäätökset pitävät paikkansa. On tärkeä kyetä arvioimaan sisäisen validiuden uhkia. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 18.) Omat johtopäätöksemme ovat sekä teoriasta johdettuja että omia päätelmiä. Kaikki päätelmämme pohjaavat kuitenkin lopulta yhteen ja samaan aineistoon. Tämä luo luonnollisesti uhan siinä tapauksessa, jos aineistomme ei vastaisi asettamiimme kysymyksiin. Mielestämme keräämämme aineisto on validi myös siitä tehtävien johtopäätösten tekemiseen. Vastaavassa teemahaastattelussa täytyy kuitenkin aina pohtia, tulevatko esille kaikki tekijät joiden perusteella arvioimme haastateltavien toimintaa. Vai onko taustalla joitain muita haastateltavien leipäjonossa käymiseen ja siellä toimimiseen vaikuttavia tekijöitä, joita emme näe. Oman tutkimuskysymyksemme ja tekemiemme rajausten myötä emme näe tämän muodostavan uhkaa työn sisäiselle validiudelle. Suurempi haastattelujoukko ja saturaatiopisteen löytäminen vastaisivat kuitenkin tähän kysymykseen luotettavammin.

Ulkoisen validiuden tarkoittaa tulosten yleistettävyyttä eri tilanteisiin ja henkilöihin. Hirsjärvi & Hurmeen mukaan tämä validiuden uhka poistuu, jos emme tavoittelekaan yleistettävyyttä. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 188.) Tehtyämme päätöksen kuuden haastattelun suhteen, luovuiimme osaltamme tavoitteesta muodostaa yleistettäviä tuloksia. Oma näkökulmamme oli siis etsiä tutkimiemme ilmiöiden esiintymiseen vaikuttavia eri tekijöitä. Luonnollisesti suppeampikin aineisto viittaa joihinkin laajempiin päätelmiin, mutta niitä ei voi esittää varsinaisina yleistettävänä tutkimustuloksina.

Eräs työn luotettavuuden osalta huomioitava asia on haastattelujoukko. Haastatteluun osallistuminen voi viitata yksilön haluun osallistua ja vaikuttaa. Tutkittaessa osallisuus-

den haasteita ja esimerkiksi huono-osaisuutta, on syytä pohtia antavatko vapaaehtoisesti haastatteluun osallistuvat henkilöt tarpeeksi kattavan kuvan tutkittavan ilmiön kohdejoukosta.

9.2 Tutkimustehtävään vastaaminen

Opinnäytetyömme tutkimustehtävä ja tarkoitus oli selvittää leipäjonojen asiakkaiden kokemuksia suhteessa osallisuuteen ja sosiaaliseen pääomaan. Tavoitteemme oli selvittää miten nämä käsitteet ilmenevät ruoka-avun toimintaympäristössä. Tämä voi vaikuttaa tutkimuskysymyksenä laajalta kokonaisuudelta. Se on kuitenkin juuri tässä työssä perustellusti asetettu.

Ensin muotoilemamme tutkimuskysymykset olivat muotoa: ilmeneekö leipäjonossa sosiaalista pääomaa ja osallisuutta. Näihin kysymyksiin olisi aineistostamme saanut myös vastauksia, mutta koska tiesimme, ettei kuuden haastattelun perusteella ole todennäköisesti perusteltua tehdä yleistettäviä johtopäätöksiä, kohdensimme tarkastelumme sosiaalisen pääoman ja osallisuuden mahdollisuuksiin. Tutkimuskysymyksen muodostamiseen vaikuttivat myös omat hypoteesimme. Oma arviomme oli, ettei leipäjonon kävijäkunta ole homogeeninen joukko. Tarkoituksemme oli muutenkin löytää haastateltaviksi erilaisia ihmisiä. Arvioimme myös, että avoimet kysymykset voivat antaa toisistaan hyvinkin poikkeavia näkemyksiä, jolloin kategoristen päätelmien tekeminen olisi vaikeaa. Nyt pystymme vastaamaan niiden mahdollisuuksista tutkimassamme ympäristössä yksityiskohtaisesti ja eritellen.

Johtopäätöksissämme olemme vastanneet tutkimustehtäväämme. Keräämämme aineiston perusteella pystyimme esittämään arviomme leipäjonojen sisältämästä sosiaalisen pääoman ja osallisuuden mahdollisuuksista. Tutkimustulostemme mukaan näihin vaikuttavat negatiivisesti kävijöiden luottamus sekä toisiinsa että järjestäjiin. Tämä luo haasteen sekä sosiaalisen pääoman että osallisuuden toteutumiselle. Myös ympäristön omat toiminnallisuuden ja sitä kautta yhteisöllisyyden puutteet aiheuttavat näkemyksemme mukaan esteitä tutkimiemme ilmiöiden syntymiselle.

Kuten johtopäätöksistä ilmenee, leipäjonoissa on myös sosiaalisen pääoman ja osallisuuden muodostumisen mahdollisuus. Kuten puolestaan yhteenvedosta käy ilmi, tämä positiivinen ketju on mahdollista löytää omasta aineistostamme. Sosiaalisen pääoman

osalta se tarkoittaa leipäjonoympäristössä syntynyttä sosiaalista verkostoa, jonka sisällä ilmenee luottamusta paitsi verkoston jäseniin ja toiminnan järjestäjiin, myös siihen että tällä verkostolla on vaikutusmahdollisuuksia ja he tulevat kuulluksi. Osallisuuden osalta onnistunut ketju edellyttää yksilön toimijuutta leipäjonoympäristössä, mikä nousee koettun jäsenyyden kautta. Tällöin yksilö pystyy osaltaan vaikuttamaan kyseisen ympäristön toimintaehtoihin.

9.3 Sosiaalialan näkökulma opinnäytetyön aiheeseen

Leipäjono itse ilmiönä ja ympäristönä on hyvin monitahoinen. Aivan opinnäytetyöprosessin alussa kiinnostuksemme herätti ilmiön omaleimaisuus avoimena sosiaalisen tuen muotona, joka perustuu täysin vapaaehtoistyöhön, ilman sosiaalialan ammattimaista näkökulmaa. Tämä puolestaan herätti keskustelua ja pohdintaa prosessin edetessä siitä, millaisia mahdollisuuksia sosiaalialalla, ja erityisesti sosionomilla (AMK), olisi vastata leipäjonoilmiöön. Jatkossa käytämme tutkintonimikkeestä pelkästään nimitystä sosionomi, tekstin luettavuuden vuoksi.

Yhden haastateltavan kohdalla esiin nousi huoli niistä ihmisistä, jotka eivät hakeudu ruoka-avun piiriin, mutta olisivat sen tarpeessa. Haastateltava näki vaihtoehtona sulauttaa yhteen ruoka-avun järjestäjätahot ja julkisen sektorin sosiaalialan ammattilaiset. Tällä ruoka-avun uudelleen järjestämisellä saataisiin aikaan laaja verkosto, jossa avun tarvitsijat tulisivat tavoitetuiksi, järjestelmä luotettavammaksi ja asiakkaan mahdolliset muut ongelmat huomioiduksi.

Emme ota kantaa siihen, tulisiko itse leipäjonon palvelumallia muuttaa ja mihin suuntaan, mutta allekirjoitamme kuitenkin seikan siitä, että palvelun ulkopuolelle jääviä ja sen tarpeessa olevia löytyy. Työmme aikana olemme myös vakuuttuneet yhä enemmän siitä, että leipäjono ympäristönä sisältää potentiaalin tavoittaa ne tukea ja apua kaipaavat ihmiset, jotka eivät vielä ole hakeutuneet minkään muun avun piiriin. Tästä syystä käymme läpi ne sosionomin osaamisalueet, joilla näemme olevan yhteyden leipäjonoon. Sosionomin keskeiset ammatilliset vahvuudet ja osaaminen liittyvät yksilön osallisuuden tukemiseen ja vaikuttamiseen eri tahoilla. Nämä seikat ovat myös opinnäytetyömme keskeisten käsitteiden teemoja, minkä myötä yhtäläisyyksiä ilmiön ja sosionomin osaamisen välillä voi nähdä. Rajasimme osaamisalueet kriittiseen ja yhteiskuntaosaamiseen, palvelujärjestelmäosaamiseen, asiakastyön osaamiseen ja eettiseen osaamiseen.

Sosionomi on kriittisen ja osallistavan yhteiskuntaosaamisen ammattilainen. Sosionomin osaamiskompetensseissa mainitaan sosionomin valmiudet tukea yksilön osallisuutta ja kykyä osallistua vaikuttamistyöhön yhteistyössä niin asiakkaiden itsensä kuin eri yhteistyötahojen kanssa (liite 3). Leipäjonoympäristössä tällainen tukeminen voisi tarkoittaa asiakkaan elämäntilanteen mukaisten ja hänelle suotuisten osallisuustekijöiden ylläpitämistä sekä vaikuttamista näitä horjuttaviin seikkoihin. Käytännön esimerkkinä voisi olla tukeminen aiemmin mainitussa tilanteessa, jossa haastateltu oli pyrkinyt vaikuttamaan toimintaan, koska koki siinä olevan asiakkaita epätasa-arvoistavia tekijöitä. Tilanteessa hän ei kuitenkaan saanut aikaan muutosta.

Vaikuttaminen voidaan toisaalta mieltää myös eräänlaisena ilmiöön liittyvänä asenne-
muutostyönä ja keskusteluna aina yhteiskunnalliselle tasolle saakka. Tähän linkittyy sosionomin toinen niin sanotun yhteiskunta- ja yhteisötason osaamiskompetenssi analysoida huono-osaisuutta ja epätasa-arvoa tuottavia rakenteita ja prosesseja, alueellisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla (liite 3). Työmme kannalta edellä mainituista keskeiseksi nousee huono-osaisuutta tuottavien rakenteiden analysoiminen. Sosionomin tulisi kyetä tunnistamaan yksilön mahdolliset huono-osaisuuden ja epätasa-arvon osat alueet ja pyrkiä ohjaamaan ihminen niiden palveluiden ääreen, joissa näihin osat alueisiin pyritään tekemään muutosta. Tätä täydentää myös sosionomin kompetenssi palvelutuntemuksesta ja ennaltaehkäisevän työn menetelmistä sekä lähtökohdista. Sosionomin voisi siis sanoa olevan yhteiskunnallisten ja alueellisten rakenteiden asiantuntija ja näiden ulottuvuuksien olevan tiivistä läsnä leipäjonoilmiössä.

Seuraavaksi tarkastelemme sosionomin kompetensseista asiakastyön osaamiseen liittyviä ehtoja. Kun luvun alussa mainitsimme leipäjonon olevan ilmiönä monitahoinen, se on sitä myös yksilötasolla, jolla ilmenevät ihmisen taloudellisten haasteiden lisäksi myös esimerkiksi sosiaaliset, mielenterveydelliset, päihteisiin liittyvät ja muuhun hyvinvointiin linkittyvät haasteet. Tällaisessa ympäristössä toimiminen vaatii työntekijältä, ei pelkästään palveluiden ja rakenteiden tuntemusta, vaan myös yksilön kohtaamiseen, vuorovaikutukseen ja ohjaukseen liittyvää osaamista.

Myös asiakastyöhön ja yksilön kohtaamiseen asetetut sosionomin kompetenssit ovat esillä työssämme. Kompetenssien mukaan ”Sosionomi osaa luoda asiakkaan osallisuutta

tukevan ammatillisen vuorovaikutus- ja yhteistyösuhteen sekä tukea ja ohjata tavoitteellisesti erilaisia asiakkaita ja asiakasryhmiä heidän arjessaan” (liite 3). Kun leipäjonokeskusteluun liitetään huono-osaisuuden teema, puhutaan myös arjen hallinnasta. Edellä oleva kompetenssi viittaa sosionomin kykyyn kohdata eri elämäntilanteissa olevia ihmisiä sekä toimia niin sanottuna arjen ammattilaisena. Vaikka haastatteluissamme ei selkeästi noussut esille tämän hetkisiä arjen hallintaan liittyviä ongelmia, kaksi haastateltavaa kertoi kuitenkin elämänsä aikana kohdanneen ongelmia, jolloin tunne elämän ja arjen hallinnasta oli horjunut. Interventio ja tuen tarjoaminen tällaisessa tilanteessa olisi mahdollista esimerkiksi leipäjonon yhteydessä, kun muutoksia asiakkaan elämäntilanteessa havaitaan.

”Sosionomi ymmärtää asiakkaan tarpeet sekä osaa tukea voimavarojen käyttöönottoa ja vahvistumista yksilön kasvun ja kehityksen eri vaiheissa ja elämäntilanteissa” (liite 3). Tämän kompetenssin käyttöönotto leipäjonossa vaatisi pitkäjänteistä työskentelyä tässä ympäristössä. Eri elämäntilanteiden ja -vaiheiden kirjo ilmeni myös omassa aineistossamme. Leipäjonossa kävijöiden tukemiseen ei voi etsiä yhtä tai kahta keinoa, joita soveltaa, vaan lähteä kompetenssin mukaisesti liikkeelle yksilön omista vahvuuksista ja haasteista.

Sosionomi osaa soveltaa ja arvioida erilaisia asiakastyön teoreettisia työorientaatioita ja työmenetelmiä (liite 3). Leipäjonoympäristössä tämä kompetenssi voisi tarkoittaa sosionomin roolia esimerkiksi keskusteluryhmän vetäjänä. Avoin ja vapaamuotoinen keskusteluryhmä toimisi mielestämme tässä ympäristössä parhaiten. Yhden ruoka-avun järjestäjän taholta keskusteluryhmää on järjestetty aiemmin ja asiakkaiden kokemus ryhmästä haastattelujen perusteella oli positiivinen. Sosionomin läsnä ololla keskusteluryhmää olisi turha viedä virallisempaan suuntaan, vaan tarkoituksena olisi tarjota asiakkaille mahdollisuus keskustella arkisista ja haluamista asioista vapaamuotoisesti yhdessä muiden kanssa. Ryhmän kautta sosionomilla olisi kuitenkin mahdollisuus tarjota esimerkiksi palveluohjausta sitä tarvitseville. Keskusteluryhmän yhteydessä asiakkailta olisi myös mahdollisuus kertoa mielipiteensä leipäjonon toimintaan liittyen ja mahdolliset kehitysideansa. Selkeä vaikuttamiskanava ja ammattilaisen läsnä olo herättäisi yleistä luottamusta asiakkaiden ja järjestävätahon välillä. Haastatteluaineiston perusteella luottamus niin muiden asiakkaiden kuin leipäjonontyöntekijöidenkin kesken koettiin

merkittäväksi viihtyvyystekijäksi. Tällä luottamuksella on yhteys myös sosiaalisen pääoman toteutumiseen ympäristössä.

Sosiaalialan eettiset arvot ja ammattieettiset periaatteet sisältävät näkemyksemme mukaan lähtökohdat kaikelle sosiaalialan työlle. Tämä ilmenee esimerkiksi eettisenä reflektiona ja jokaisen yksilön ainutkertaisuuden tunnustamisena. Työmme eettisyyttä ja luotettavuutta käsittelevässä osiossa luomme katsauksen työn eettisiin perusteisiin.

Toimiessaan leipäjonoympäristössä sosionomi joutuisi vastatusten ihmisten yksilöllisyyden kanssa. Tämä todentui omalta osaltamme tehtyjen haastattelujen yhteydessä. Eettisten kompetenssien kautta ajatellen sosionomin tulee kyetä katsomaan leipäjonon kävijäkuntaan yksilöllisesti. Tämän yksilöllisyyden käytännöllisempi puoli tulee esille tämän osion asiakastyön kompetensseja tarkastellessamme. Eettisen normiston kautta tuleva yksilöllisyyden tunnustaminen on mielestämme kykyä ilmiön tarkasteluun ihmisyyden näkökulmasta ja luopumista mahdollisista ennakkoasetelmista. Tämä vaatii sosionomilta itsekriittistä reflektiotaitoa, jossa omat asenteet ja toimintatavat on asetettava tarkastelun alle. Yhtä lailla reflektio edellyttää vallitsevien toimintatapojen kriittistä tarkastelua.

Eettisissä ehdoissa todetaan myös huono-osaisuuden ehkäiseminen yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön näkökulmasta. Eettisenä näkökulmana huono-osaisuus piirtää mielestämme kuvaa yhteiskunnan tasa-arvoisuuden kriisistä, on tämän kriisi sitten yksilön, yhteisön tai yhteiskunnan tasolla.

9.4 Jatkotutkimus-, kehittämisideat ja työn merkittävyys

Yksi jatkotutkimusmahdollisuus liittyy leipäjonokävijöiden leipäjonon ulkopuolisiin sitoviin ihmissuhteisiin. Aineistomme viittaa niiden vaikutukseen, mutta se ei ollut oma tutkimuskohteemme. Eräs aineistosta noussut kysymys itsellemme oli, vaikuttaako se siihen, haetaanko leipäjonosta sosiaalista vuorovaikutusta.

Prosessin aikana esiin nousi jatkotutkimusideana leipäjonoasiakkaiden huono-osaisuuden teeman tutkiminen. Näkemyksemme ja tulostemme mukaan huono-osaisuus näyttäytyy leipäjonossa pitkälti vain yksipuolisena, taloudellisena tekijänä. Tämän suuntainen tulos on ristiriitainen yleisen näkemyksen kanssa, jonka mukaan leipäjonos-

sa asioivat mielletään huono-osaisiksi. Vastakkainasettelu tuottaa mielestämme tutkimuksen kannalta mielenkiintoisen asetelman ja olisi näin huomion arvoinen.

Mielenkiintoinen tutkimuskohde olisi myös, onko vahva sosiaalinen pääoma ja osallisuus joka tapauksessa hyvä asia kyseisessä ympäristössä. Vahvat verkostot, jäsenyys ja toimijuus voivat johtaa myös epätasa-arvoiseen tilanteeseen. Tällöin riskinä olisi jonkinlaisen sisäpiiriläisyyden syntyminen, johon kuuluminen edellyttäisi tasavertaisen aseman saavuttamista.

Seuraavaksi vastaamme kysymykseen, mitä tekisimme toisin. Prosessi on itsessään ollut sujuva, eikä suuria vastoinkäymisiä ole ilmennyt. Jälkeenpäin todeten työmme teemallisuus on ollut haastava kokonaisuus, emmekä etukäteen arvioineet sen riskejä. Aineisto olisi voinut johtaa meidät kokonaan uusien teemojen pariin, johon olimme lähtökohtaisesti valmiita, mutta emme olleet arvioineet, mitä se tarkoittaisi käytännössä. Vastaavan ”riskianalyysin” tekisimme seuraavan työmme osalta. Nyt sille ei ollut tarvetta, mutta olimme työssämme jo varsin pitkällä ennen kuin pohdimme sitä, mitä se vaihtoehto olisi tarkoittanut.

Haastattelurungon hiontaan olisi voinut käyttää enemmän aikaa. Rungon muodostaminen kesällä ilman ohjaajiemme apua sisälsi riskin. Tämä oli aikataulumme kannalta kuitenkin oikea ratkaisu. Päätöksemme rajata tutkimus ja haastattelu koskemaan sosiaalisia verkostoja ja niiden merkitystä vain leipäjonoympäristössä, oli tutkimuksen laajuuden kannalta oleellista. Pohdittuamme jälkeenpäin olisimme kuitenkin esittäneet haastateltaville kysymyksen, jossa hän olisi selventänyt sosiaalisten piirien määrää yleisesti elämässään ja määritellyt suhdettaan näihin. Tämä olisi antanut syvyyttä leipäjonon merkityksen pohtimiseen ihmisten sosiaalisena piirinä ja haastateltavan motivaatiosta liittyä siihen.

Lopuksi arvioimme työmme merkittävyyttä. Näemme opinnäytetyömme osana ruoka-apua käsittelevää tutkimuskenttää. Itsenäisenä työnä se tuo tähän uuden näkökulman kohdistuessaamme katseemme leipäjonossa asioimisen aikana tapahtuviin prosesseihin. Näiden kautta voimme tunnistaa kyseisen ympäristön sisältämän mahdollisuuden tukea yksilöä. Tutkimustuloksissamme olemme löytäneet sosiaalisen pääomaan ja osallisuus-

teen vaikuttavia tekijöitä, jotka tunnistamalla ympäristön kehittäminen asiakkaan kannalta toimivammaksi on mahdollista.

Ruoka-avun toimintaympäristöt ovat pääasiassa vapaaehtois- ja järjestötahojen ylläpitämiä toimintamuotoja. Työmme tuottaa uutta tietoa myös sosiaalialan ammattilaisen mahdollisuudesta toimia tässä ympäristössä ja yhteistyössä järjestäjätahon kanssa. Työmme avaa näköalan sosiaalialan toimijoille huomioida leipäjonoissa piilevä mahdollisuus vaikuttaa yksilöiden elämään positiivisesti.

Lähteet

- Coleman, J.S. 1999. Social capital in creation of human capital. Teoksessa Dasgupta, P. & Serageldin, I. 1999 Social Capital – A Multifaceted Perspective. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Washington. 13–39.
- Eskola, J & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Eteläpelto, A., Heiskanen, T. & Collin, K. 2011. Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa. Aikauiskasvatuksen 49. vuosikirja. Hansaprint Oy. Vantaa.
- Giddens, A. 1984. The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Polity Press. Cambridge. UK.
- Hagfors, R. & Kajanoja, J. 2008. Teoksessa Arajärvi, P. & Särkelä, R. (toim.) Leipää ja lämpöä - Näkökulmia sosiaaliturvan uudistamiseksi. Gummeruksen Kirjapaino Oy. Vaajakoski.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Tammi. Helsinki.
- Jauhiainen, R. & Eskola, M. 1994. Ryhmäilmiö. WSOY. Juva
- Joensuun Cityseurakunta. 2011. Ruoka-apu. <http://www.cityseurakunta.net/ruoka-apu> 8.8.2012.
- Joensuun Helluntaiseurakunta. 2012. Toiminta. Ruokapalvelu. <http://joensuu.helluntaiseurakunta.fi/toiminta/diakonia/ruokapalvelu> 8.8.2012.
- Jokivuori, P. 2005. Missä ja miten syntyy sosiaalinen pääoma. Teoksessa Sosiaalisen pääoman kentät. Jyväskylä: Kopijyvä Oy, 7–20.
- Kotkavirta, J. 2000. Luottamus instituutioihin ja yksilöllinen hyvinvointi. Teoksessa Ilmonen, K. (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä. 55–68.
- Lehtonen, H. & Kääriäinen, J. 2005. Hyvinvointivaltiot ja sosiaalisen pääoman ulottuvuudet. Teoksessa Jokivuori, P. (toim.) Sosiaalisen pääoman kentät. Jyväskylä: Kopijyvä, 293–312.
- Mäki, S. 2005. Leipäjonon arki. Helsingin yliopisto. Taloustieteen laitos. Kuluttajajekonomiassa maatalous-metsätieteiden maisteriohjelma. Pro Gradu -tutkielma <http://www.helsinki.fi/taloustiede/Abs/Selv39.pdf> 20.8.2012.

- Niiranen, V. 1997. Kuntalaisten osallistuminen ja kunnallinen demokratia. Teoksessa Tuula Kivinen, Juha Kinnunen, Vuokko Niiranen ja Sari Hyvärinen (toim.) Kuntalaisten arviot ja osallisuus sosiaali- ja terveystalvieluihin. Kuopion yliopiston julkaisuja, 137–188.
- Nivala, E. 2008. Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa – kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä
- Oksanen, A. & Salonen, M. 2011. Loukuista toimiviin yhteisöihin. Teoksessa Oksanen, A. & Salonen, M. (toim.) Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere. 214–216.
- Putnam, R. 1999. Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster Paperbacks. New York.
- Raunio, K. 2006. Syrjäytyminen – sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Gummerus Oy. Vaajakoski.
- Repo, S. 2010. Yhteisöllisyys voimavarana yliopisto-opetuksen ja -opiskelun kehittämässä. Käyttäytymistieteiden laitos. Helsingin yliopisto.
- Riches, G. 2008. Ruokapankit ja oikeus ruokaan. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J., Lehtelä, K-M. ja Silvasti, T. (toim.) Toinen pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. 23–43
- Ruokonen, R. 2008. Köyhyyden kokemus – selviytyminen ruuan hankinnasta. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J., Lehtelä, K-M. ja Silvasti, T. (toim.) Toinen pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. 162–182
- Saari, J., Hämäläinen, L., Kaitokari, P., Honkalampi, K. 2012. Kuopion ruokajonot 2012. Hyvinvointi, palvelujen ja tulonsiirtojen käyttö ja ruokajonojen laatu. Kuopion kaupunki ja Itä-Suomen yliopiston Kuopion hyvinvointitutkimuskeskus.
http://www.kuopio.fi/c/document_library/get_file?uuid=b2d5d802-8ffd-4986-8bc8-5dc71ba28dbf&groupId=12167 20.8.2012.
- Salonen, A-S. 2009. Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta ruoka-avun asiakkaan näkökulmasta. Helsingin yliopisto. Käytännön teologian laitos. Kirkkososiologia. Pro Gradu -tutkielma.

- <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/50513/suomalai.pdf?sequence=1> 20.8.2012.
- Salmikangas, A-K. 2002. Osallisuutta yhdistysten kautta. Teoksessa Anu Gretschel (toim.) *Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina. Artikkeleita osallisuudesta. Humanistinen ammattikorkeakoulu*, 90–106.
- Seligman, A. 2000. Luottamuksen ongelma. Teoksessa Ilmonen, K. (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä.* 39–54
- Siiki, A-M. 2008. Myllypuron ruokajono – esimerkki hyvinvointiköyhyydestä. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J., Lehtelä, K-M. ja Silvasti, T. (toim.) *Toinen pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. 2008. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.* 127–161.
- Siisiäinen, M. 2010. Osallistumisen ongelmia. *Kansalaisyhteiskunta* 1. 8–40.
http://kans.jyu.fi/lehti/2010-1/artSiisiainen/at_download/file 20.8.2012.
- Särkelä, M. 2009. Miten huono-osainen voi olla osallinen? Tarkastelussa päihteidenkäyttäjien, toimeentulotuen saajien, vankien ja asunnottomien osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Yhteiskuntapolitiikka/Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuiden maisteriohjelma. Pro gradu-tutkielma.
https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/21271/URN_NBN_fi_jyu-200907071760.pdf 20.8.2012.
- Tuomi, J. Sarajärvi, A., 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Uphoff, N. 1999. Understanding social capital: learning from the analysis and experience of participation. Teoksessa Dasgupta, P. & Serageldin, I. 1999 *Social Capital – A Multifaceted Perspective.* The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Washington. 215–252.
- ViaDia Joensuu ry. 2012. <http://viadiajoensuu.yhdistysavain.fi/> 8.8.2012.
- Wallenius, M. 1996. *Arkiympäristön tuki hyvinvoinnin lähteenä.* Vammalan kirjapaino Oy. Vammala.
- Woolcock, M. 2001. The place of social capital in Understanding Social and Economic Outcomes. *ISUMA Canadian Journal of Policy Research* 2 (1).
<http://www.oecd.org/innovation/researchandknowledgemanagement/1824913.pdf> 20.9.2012.

Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Arto Hernetkoski, 0901527
Lasse Oikarinen, 0901528

OPINNÄYTETYÖN TEEMAHAASTATTELURUNKO

- Kerro omasta taustastasi ja elämäntilanteestasi.
- Kuinka kauan olet asioinut leipäjonossa ja onko asiointisi säännöllistä?
- Edelsikö asiakkuutta jonkinlainen muutos tai tapahtuma?
- Miten elämäntilanteesi on muuttunut leipäjonon asiakkuuden aikana?
- Mitkä asiat leipäjonossa ovat vaikuttaneet elämäntilanteeseesi? Miten?

Sosiaalinen pääoma

- Onko tämä paikka tuottanut sinulle ihmissuhteita ja oletko tutustunut uusiin ihmisiin?

Kyllä:

- Voitko kertoa siitä tarkemmin?
- Tapaatteko myös tämän paikan ulkopuolella ja muuna aikana?
- Ovatko nämä ihmissuhteet sinulle tärkeitä? Millä tavalla nämä suhteet antavat sinulle voimaa?

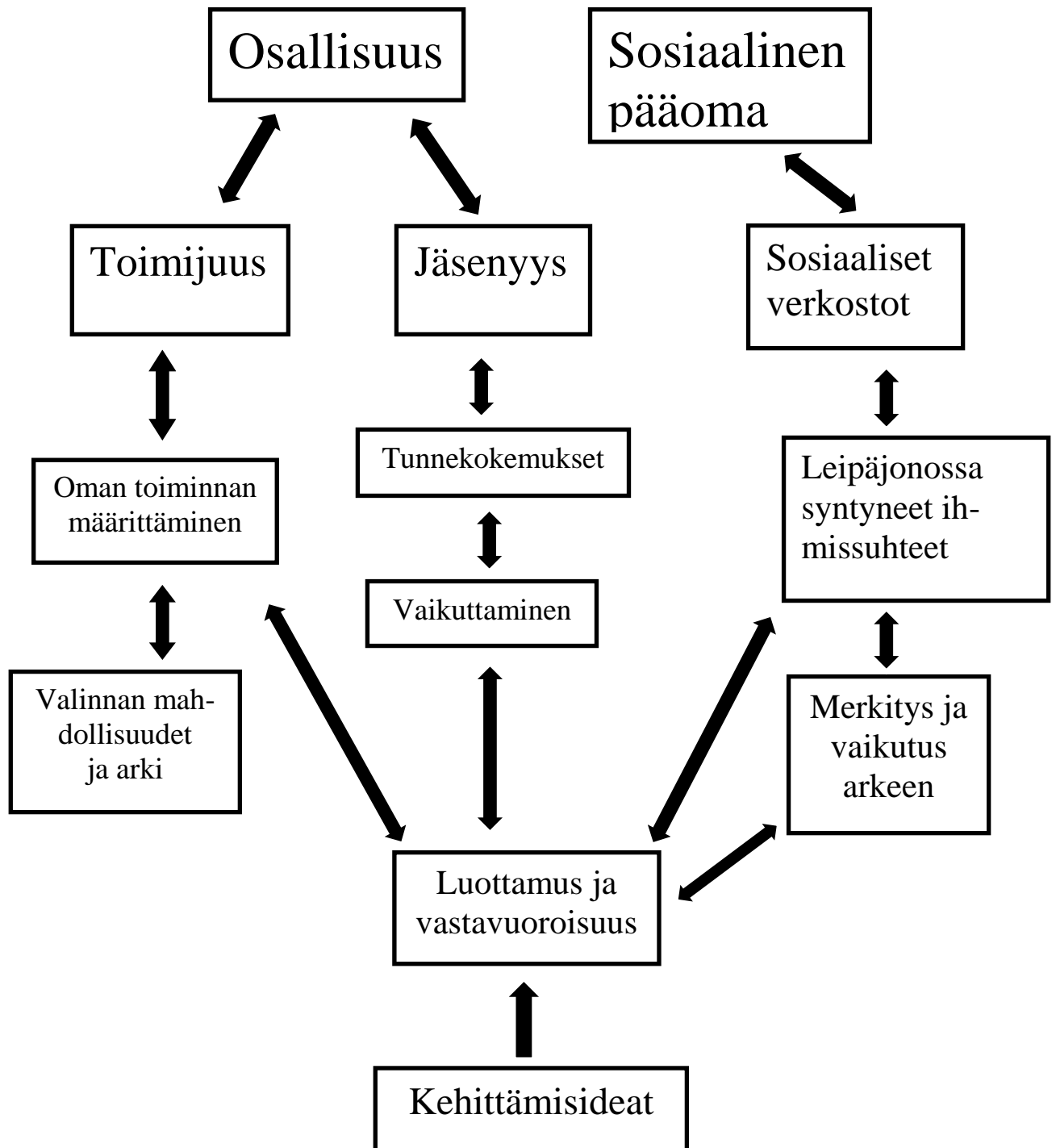
Ei:

- Oletko kaivannut niiden syntymistä?
- Mitkä syyt mielestäsi ovat johtaneet siihen, että ihmissuhteita ei ole syntynyt?

Osallisuus

- Miten normaali keskiviikkopäiväsi rakentuu, kun käyt leipäjonossa?
- Miten asiointi yleensä tapahtuu?
- Millaisia tunteita asiointi herättää?
- Miten tunnekokemukset ovat muuttuneet täällä asioimisen aikana?
- Koetko, että voit omalta osaltasi vaikuttaa leipäjonon ympäristöön? Jos voit, niin miten?
- Millaisia kehitysideoita sinulla on toiminnan suhteen?

HAASTATTELURUNGON OPERATIONALISOINTIKAAVIO

KOULUTUSOHJELMAKOHTAINEN KOMPETENSSIANALYYSI

SOSIAALIALAN KOULUTUSOHJELMA

Osaamisprofiili Sosiaalialan koulutusohjelma	Osaamisalueen kuvaus (tiedollinen ja taidollinen osaaminen)
Sosiaalialan eettinen osaaminen	Sosionomi (AMK) on sisäistänyt sosiaalialan arvot ja ammattieettiset periaatteet ja sitoutuu toimimaan niiden mukaisesti. Hän kykenee sosiaalialan ammattien edellyttämään eettiseen reflektioon. Hän ottaa huomioon jokaisen yksilön ainutkertaisuuden ja kykenee toimimaan arvoriistiriitoja sisältävissä tilanteissa. Sosionomi (AMK) edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä pyrkii huono-osaisuuden ehkäisemiseen yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön näkökulmista.
Asiakastyön osaaminen	Sosionomi (AMK) osaa luoda ammatillisen ja asiakasta osallistavan vuorovaikutus- ja yhteistyösuhteen. Hän ymmärtää asiakkaan tarpeet ja voimavarat kontekstisidonnaisesti. Sosionomi (AMK) osaa soveltaa erilaisia teoreettisia lähestymistapoja ja työmenetelmiä tarkoituksenmukaisesti sekä arvioida niitä. Hän osaa tukea ja ohjata tavoitteellisesti erilaisia asiakkaita ja asiakasryhmiä heidän arjessaan, kasvun ja kehityksen eri vaiheissa ja eri elämäntilanteissa.
Sosiaalialan palvelujärjestelmäosaaminen	Sosionomi (AMK) tuntee hyvinvointia ja sosiaalista turvallisuutta tukevan palvelujärjestelmän ja siihen liittyvän lainsäädännön. Hän osaa hahmottaa palveluiden muutoksia ja pystyy osallistumaan niiden monipuoliseen kehittämiseen. Hän osaa suunnata ja koota tarpeen mukaisia palveluita erilaisissa elämäntilanteissa olevien asiakkaiden tueksi, osaa toimia moniammatillisissa verkostoissa ja hallitsee palveluohjauksen.
Yhteiskunnallinen analyysitaito	Sosionomi (AMK) ymmärtää yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen ja osaa jäsentää ja analysoida sitä erilaisista teoreettisista näkökulmista. Hän ymmärtää ihmisten sosiaalisten toimintaedellytysten muotoutumisen ja yhteiskunnallisen päätöksenteon välisen yhteyden. Sosionomi (AMK) osaa jäsentää sosiaalisia ongelmia yhteiskunnallisesta viitekehyksestä.
Reflektiivinen kehittämis- ja johtamisosaaminen	Sosionomi (AMK) on sisäistänyt reflektiivisen ja tutkivan työotteen. Hän osaa arvioida toimintansa teoreettisia lähtökohtia ja soveltaa vaihtoehtoisia ajattelu- ja lähestymistapoja. Hänellä on käytäntöpainotteista tutkimuksellista osaamista ja hän osaa tuottaa uutta tietoa. Hän osaa toimia työyhteisön aloitteellisenä esimiehenä ja aktiivisena jäsenenä. Hän osaa kehittää ja johtaa sosiaalialan osaamista, työyhteisöjä ja palveluja moniammatillisena yhteistyönä.